

683

**KOHTAAMISIA -
DISKURSSIANALYYSI IKIVIHREÄT-PROJEKTIN
HAASTATTELIJOIDEN HAASTATTELUKOKEMUKSISTA**

**JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
Psykologian laitos
PL 35
40351 Jyväskylä**

Anu Siika-aho
Psykologian pro gradu-tutkielma
Psykologian laitos
Jyväskylän yliopisto
lokakuu 1997

TIIVISTELMÄ

Kohtaamisia - Diskurssianalyysi Ikivihreät-projektin haastattelijoiden haastattelukokemuksista

Anu Siika-aho

Ohjaaja: Isto Ruoppila

Psykologian pro gradu-tutkielma

lokakuu 1997

Jyväskylän yliopisto

Psykologian laitos

53 sivua

Tutkimus selvittää, kuinka gerontologisen Ikivihreät-projektin tutkimushaastattelijat olivat kokeneet iäkkäiden henkilöiden haastattelutilanteet ja millaisia asioita he toivat tilanteista puheessaan esille. Aineistona tutkimuksessa on kolme kolmen hengen ryhmähaastattelua, jotka on koottu työnohjauksellisessa loppupalaverissa, haastattelijoiden lopetettua haastattelutyönsä projektissa. Menetelmänä tutkimuksessa käytetään diskurssianalyysiä.

Tutkimuksen tuloksena muodostui seitsemän tulkintarepertuaaria, joiden kautta haastattelijat konstruoivat haastattelukokemuksiaan: haastattelijan positio-kombinaatio, huoli, terapeutin tilanne, kohtaaminen, valta, ihmisyyden ja vastuu tutkimukselle. Haastattelijat saivat ja ottivat itselleen haastattelutilanteissa myös erilaisia identiteettejä. Tilanteenhallitsija-, vieras-, asiantuntija-, huolehtija-, terapeutti-, ystävä-, vanhuslähettiläs- ja valitsijaidentiteetit muodostuivat tulkintarepertuaarien sisällä eri konteksteissa.

Haastattelijoiden toiminta haastattelutilanteissa vaati taitavaa tilanteenymmärrystä ja tasapainoilua eri tahojen välillä sekä jatkuvaa valintojen tekemistä. Haastattelijoiden subjektipositiot saattoivat vaihtua saman puheenvuoron aikana useita kertoja riippuen siitä, kenen odotuksiin ja toiveisiin vastaamisesta haastattelijat puhuivat. Heidän odotettiin toimivan Ikivihreät-projektin tutkimusryhmän toiveiden ja odotusten mukaisesti tutkimuksen ja aineistonhankinnan hyväksi. Samaan aikaan haastateltavat odottivat haastattelijoiden pitävän heille esimerkiksi seuraa tai antavan asiantuntevia terveydenhoitoon liittyviä neuvoja. Lisäksi haastattelijoiden oli henkilökohtainen käsityksensä tehtävästään haastattelijana, suhteestaan haastateltaviin ja vastuustaan työssään.

Avainsanat: haastattelijat, haastateltava, haastattelutilanne, haastattelukokemuk-

SISÄLTÖ:

ESIPUHE	2
1 JOHDANTO	3
2 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA HAASTATTELUTILANTEISTA	4
3 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET	7
4 TUTKIMUSAINEISTO	7
5 DISKURSSIANALYYSI TULKINTAMENETELMÄNÄ	9
6 TULOKSET	13
6.1 Haastattelijan roolista positiokombinaatioksi	13
6.2 Huoli	21
6.3 Terapeuttinen tilanne	26
6.4 Kohtaaminen	28
6.5 Valta	31
6.6 Ihmisyys	36
6.7 Vastuu tutkimukselle	38
7 POHDINTA	42
8 LÄHTEET	47
9 LIITTEET	50

ESIPUHE

Kun aloitin pro gradu -tutkielman tekoa, minulle puhuttiin sen prosessiluonteisuudesta. En oikein ymmärtänyt näitä puheita. Nyt täytyy myöntää: pro gradu ON prosessi. Se on matka, jonka varrella on ollut tyyntä ja myrskyä, auringonpaistetta ja raekuuroja. Olen selvinnyt niistä hengissä, vaikka välillä epäilytti, kuinkahan tässä käy. Tässä vaiheessa prosessia olen tyytyväinen, että olen matkani tehnyt ja säävaihtelut ovat jälkeinpäin katsottuna olleet reissuni suola. Haluan esittää kiitokseni tästä kokemuksesta matkaani ohjanneille ja siinä avustaneille henkilöille ja tahoille.

Erityiset kiitokseni esitän yhdelle Ikivihreät-projektin kolmesta päätutkijasta professori Isto Ruoppilalle, joka asiantuntevasti ohjasi työtäni ja kannusti matkani karikoissakin eteenpäin.

Esitän kiitokseni myös Ikivihreät-projektille. Jollei harjoittelupaikkani olisi ollut projektissa, en olisi koskaan päässyt tutustumaan iäkkäiden henkilöiden haastattelujen mielenkiintoiseen maailmaan, enkä olisi tehnyt tätä työtä pro gradunani. Kiitän Ikivihreät-projektia ja erityisesti YTL Virpi Uotista haastatteluaineistosta, jonka sain käyttööni. Muistan lämmöllä Virpiltä saamiani hyviä käytännön neuvoja.

Kiitokset kuuluvat myös professori Jarl Wahlströmille, joka auttoi minua diskurssianalyysiä koskevissa kysymyksissä.

Kiitän Elli Virtasta, joka lahjoitti minulle runokirjasensa ja antoi luvan lainata muutamia runoja tämän gradu-työn piristykseksi.

Kiitän ymmärtäväistä ja myötäelävää perhettäni, joka jaksoi aina uskoa, että pääsen matkallani perille, ja etenkin aviomiestäni Penaa, jonka huumori auttoi monessa tilanteessa. Lopuksi, mutta ei viimeiseksi, sydämelliset kiitokseni ystävälleni Lotelle, jonka kanssa olen jakanut niin gradun-teon huippuhetket kuin myös synkimmät murheenahot.

1 JOHDANTO

Käsillä oleva pro gradu -työ sai alkusysäyksensä keväällä 1996, kun gerontologiassa Ikivihreät-projektissa tehtiin uutta aineistonkeräystä. Olin yksi 28 haastattelijasta, jotka strukturoidun haastattelulomakkeen avulla tekivät haastatteluja 65-vuotiaille ja sitä vanhemmille jyvaskyläläisille henkilöille heidän kotonaan tai laitoksissa, missä he asuivat. Haastattelulomakkeissa oli haastateltavien sosiaalista taustaa, terveydentilaa, sosiaalisia suhteita, mielialoja, liikunta-, kulttuuri-, ja sosiaalipalvelujen käyttöä koskevia kysymyksiä. Haastattelut kestivät keskimäärin kaksi ja puoli tuntia, vaihdellen kahdesta tunnista kahdeksaankin tuntiin.

Haastatteluja tehdessäni kiinnostuin itse haastattelutilanteesta tapahtumana. Miksi painaessani oven perässäni kiinni haastattelun jälkeen tuntui kuin olisin lähtenyt jonkun tutun ihmisen luota, vaikka olin tavannut hänet ensimmäistä kertaa sinä päivänä? Kuinka haastattelun aikana tuli joskus niin läheinen ja lämmin ilmapiiri täysin vieraan ihmisen kanssa? Miksi haastattelujen tekeminen tuntui loppua kohden entistä kiinnostavammalta, vaikka etukäteen ajattelin, että rutiinin myötä viimeiset haastattelut mahtavat olla työläitä ja tuntua saman kaavamaiselta toistamiselta? Halusin tietää, kuinka toiset haastattelijat olivat tilanteet kokeneet ja millaisia ajatuksia haastattelut olivat heissä herättäneet.

Sain mahdollisuuden tehdä tutkielmani tästä aiheesta, kun YTL Virpi Uotinen psykologian laitokselta, järjesti haastattelijoille vapaaehtoiset loppupalaverit, joissa he saivat kertoa ja vaihtaa mielipiteitä haastattelukokemuksistaan toisten haastattelijoiden kanssa. Näistä palavereista koostuu tutkimusaineistoni.

Pro graduni on diskurssianalyysi haastattelijoiden subjektiivisista kokemuksista iäkkään henkilön haastattelutilanteessa. Sen tarkoituksena on tehdä näkyväksi haastattelutilanteen sosiaalisen vuorovaikutuksen elementtejä, joiden kautta tilanteet ovat muodostuneet sellaisiksi kuin haastattelijat niistä kertovat.

Tutustuessani haastatteluista tehtyihin tutkimuksiin yllätyin, koska en löytänytkaan vastaavanlaista tutkimushaastattelijoiden kokemuksista tehtyä tutkimusta kuin omani. Aihetta sivuavia tutkimuksia on kuitenkin ja esittelen niitä tutkimusraporttini seuraavassa luvussa ja tuloksissa rinnan oman aineistoni kanssa. Sen jälkeen esittelen aineistoni ja diskurssianalyysiä tulkintamenetelmänä. Aineiston analyysin tuloksissa kuvailen haastattelioiden koke-

muksia ryhmähaastattelujen tekstilainauksen avulla. Johtuen omasta henkilökohtaisesta sitoutumisestani aiheeseen entisenä Ikivihreät-projektin haastattelijana en voi olla tuomatta välillä esille myös omia kokemuksiani.

Kuten jokainen jotain projektia tai prosessia työstänyt tietää, työ ei aina etene tavarajunan tavoin vankkumattomasti eteenpäin. Tämän työn aikana olen tehnyt lukemattomasti sijaistoimintoja, joiden avulla olen yrittänyt siirtää toimeen ryhtymistä tuonnemmaksi. Tässä vaiheessa prosessia huomaan sijaistoimintojeni yllättävän merkityksen. Siivotessani eräänä päivänä mappihyllyäni löysin kaiken muun roinan alle unohtuneen pienen runokirjaseen. Runokirjaseen on haastateltavani Elli Virtasen kirjoittama omakustanne, jonka hän lahjoitti minulle keväällä 1996 tehdyn haastattelun päätteeksi. Aloin lukea sitä keskellä siivousurakkaani ja tunsin, ettei kirja ehkä osunutkaan aivan sattumoisin käteeni. Harmittelin gradu-prosessini alussa hieman, etten voi ottaa analyysiini mukaan Ikivihreät-projektin haastateltujen henkilöiden näkökantaa. Runot jokaisen tulkintarepertuaarin alussa on lainattu lahjaksi saamastani runokirjaseesta. Edustakoon ne osaltaan puuttuvaa haastateltujen puheenvuoroa ja orientoikoon lukijaa analysoituihin haastattelijoiden kertomuksiin.

2 AIEMPIÄ TUTKIMUKSIA HAASTATTELUTILANTEISTA

Kun lähdin tutustumaan haastatteluista ja haastattelutilanteista aiemmin tehtyihin tutkimuksiin, yllätyin, koska vastaavanlaista tutkimusta haastattelijoiden kokemuksista ei löytynytäkään. Haastattelutilanteista tehty tutkimus koskee pääasiassa työhönotto- ja valintahaastatteluja. Tutkimushaastattelutilanteitakin on tutkittu, mutta yleensä haastattelutulosten luotettavuuden eikä haastattelijoiden kokemusten kannalta.

Haastatteluja koskevia tutkimuksia on tehty paljon työhönottohaastatteluista ja esimerkiksi Shepard ym. (1980) ovat tutkineet samankaltaisuuden kokemuksen vaikutusta työhönottohaastattelun luotettavuuteen. Samankaltaisuuden kokemuksen ei todettu vaikuttavan haastattelijoiden arvioihin haastateltavista. Kielellisiä ja ei-kielellisiä viestejä ja niiden vaikutuksia on tutkittu myös paljon juuri työhönottohaastattelutilanteissa. Esimerkiksi Kerkhoff ym. (1979) sekä McGovern ja Tinsley (1978) ovat todenneet ei-kielellisen viestinnän olevan suurimerkityksisen haastattelutilanteissa. Shaffer ym. (1990) ovat lähestyneet haastattelutilannetta puolestaan tilanteen avauksen näkökulmasta erityisellä

avausasteikolla. Heidän mukaansa hyvät avauksentekijät saivat hyviä haastattelutuloksia, jos haastateltavana oli toinen hyvä tilanteen avaaja. Itse haastattelutilannetta ja sen kulkua on tutkittu lähinnä lääkäri-potilas (Meeuwesen, Scaap & Van der Staak, 1991 ja Stewart, 1994) tai psykologi-potilas (Leiman, 1982) asetelman omaavissa haastattelutilanteissa. Tutkimuksissa käsitellään potilaan ja asiantuntijan valtasuhteita sekä kenen toimesta tilanteenmäärittäjiä tehdään. Usein tilanteet olivat olleet tutkimuksissa asiantuntijälähtöisiä ja ohjautuneet heidän mukaansa.

Koska tutkimuksessani verrattain nuoret haastattelijat puhuvat nimenomaan ikääntyneen ihmisen kanssa käydyistä vuorovaikutustilanteista, halusin tutustua myös eri ikäisten välisen vuorovaikutuksen tutkimukseen. Sukupolvien välisestä vuorovaikutuksesta onkin tehty paljon tutkimuksia. Matyi (1989) on tutkinut, kuinka asenteet iäkkäitä ihmisiä kohtaan voivat vaikuttaa nuorempien ihmisten kommunikointitapaan näiden puhuessa vanhuksille. Hänen mukaansa nuoret aikuiset kommunikoivat tutkimuksissa, esimerkiksi pelisääntöjen selittämistehtävässä, samalla tavalla sekä lasten että ikääntyneiden kanssa. Samoin haastattelutilanteessa nuoret aikuiset esittivät ikääntyneille vähemmän vaativia kysymyksiä kuin keski-ikäisille. Tutkimus ei kuitenkaan antanut tukea olettamukselle, että negatiiviset stereotyyppit vanhuksista vaikuttaisivat esimerkiksi terveydenhuollon neuvojen arvioihin asiakkaan toiminnasta.

Monteparen (1992) tekemässä tutkimuksessa tarkasteltiin nuorten aikuisten tapaa puhua puhelimessa vanhemmilleen ja isovanhemmilleen. Tutkimuksessa kävi ilmi, että nuoret aikuiset puhuivat isovanhemmilleen korkeammalla, kovemmallalla ja naisellisemmalla äänellä kuin vanhemmilleen. Heidän äänensä oli myös arvioiden mukaan vauvamaaisempi ja epämiellyttävämpi. Selityksenä voidaan pitää nuorten aikuisten stereotyyppiä vanhusten kognitiivisesta kapasiteetista. Toisaalta tutkimus ei kuitenkaan osoittanut, että puhe olisi ollut yksinkertaisempaa isovanhemmille kuin vanhemmille. Gilesin ym. (1992) tutkimustulokset ovat pitkälti samoja kuin Monteparen (1992). Heidän mukaansa nuorten ihmisten on todettu vastaavan vanhan ihmisen puheeseen stereotyyppisellä tavalla. Hummert ym. (1992) ovat tutkimuksissaan havainneet ikääntyneille puhuttaessa, esimerkiksi laitoksissa, käytettävän yksinkertaistettua ja selkeytettyä puhetta, jota kutsutaan nimellä vanhuspuhe (elder speech) tai holhoava puhe (patronizing speech, Hummert, 1994, 165). Tutkijat huomauttavat, että juuri ihmissuhteet pitävät yllä puhetta ja kieltä, jolloin tällainen puhe vanhainkodissa on arveluttavaa, jos ihminen pystyy kommunikoimaan normaalisti. Tehdyn tutkimuksen mukaan lääkäri-potilas -suhde on

voi kommunikoida toisen ihmisen kanssa. Varmasti tehdyt tutkimushaastattelut toimivat samantyyppisenä tilanteena monelle yksinäiselle ikääntyneelle.

Gilesin ja Couplandin (1991) tutkimuksessa on perehdytty juuri ammatillisten, mutta myös sukupolvien välisten, vuorovaikutussuhteiden erityispiirteisiin iäkkään ja nuoremman henkilön välillä. Heidän mukaansa vuorovaikutustilanteissa tapahtuu kommunikaation mukauttamista (communication accomodation). Tämä tarkoittaa, että yhteisen kommunikaatiotyylin etsiminen ja tyylien yhteensopivuuden varmistaminen on keskeinen tekijä itse tilanteessa ja esimerkiksi sosiaalisen tuen antamisessa. Tutkijoiden mukaan terveydenhuollon kontekstissa kommunikaation mukauttamisella on sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Jos kommunikaatiota mukautetaan liikaa niin, että tapahtuu "yliymmärtäväisyyttä", seurauksena voi olla kielteistä iäkkään ihmisen passiivisuuden ylläpitoa omatoimisuuden sijasta.

Nuoren ja iäkkään ihmisen kommunikaatiota, niinkuin yleensä vuorovaikutustilanteita, ohjaavat ennakkokäsitykset ja stereotypiat. Williamsin (1996) tutkimuksessa nuoret naiset arvioivat keskustelujen miellyttävyyttä ja tunteitaan keskustelukumppaniaan kohtaan, joka saattoi olla samanikäinen, hieman vanhempi tai huomattavasti vanhempi nainen. Heitä pyydettiin myös arvioimaan keskustelun tyyppillisyyttä sekä olivatko keskustelijat tietoisia ikäeroista. Osallistuneet henkilöt keskustelivat jälkeinpäin syistä, jotka johtivat tehtyihin arviointeihin. Tulokset olivat vastakkaisia aiempiin tutkimuksiin nähden. Nuoret naiset arvioivat käydyt keskustelut iäkkäämpien naisten kanssa paremmiksi kuin keskustelut samanikäisten kanssa. Williams on tehnyt tuloksista johtopäätöksen, että kenties ilmassa on erilaisen, positiivisemmän iäkkään ihmisen stereotypian muodostumista. Vastaavasti Williamsin ja Gilesin (1996) toisessa tutkimuksessa tulokset osoittivat, että nuorten ja ikääntyneiden keskusteluissa molemmat ryhmät, sekä keskusteluihin tyytyväiset että tyytymättömät, olivat keskusteluissaan olleet jossakin määrin ageistisia. Hummertin (1994, 166) stereotypiatutkimuksissa on otettu perinteisten negatiivisten stereotyyppien, kuten sairaiden, hauraiden ja valittavien iäkkäiden, ohella hyvin huomioon myös positiiviset stereotypiat, joita iäkkäitä ihmisiä kohtaan on nuorilla, keski-ikäisillä sekä iäkkäillä itsellään kuitenkin paljon, mutta jotka ovat olleet vähemmän esillä esimerkiksi medioissa. Tällaisia positiivisia stereotyyppioita olivat esimerkiksi kultaisessa iässä oleva eloisa, aktiivinen ja itsenäinen iäkäs, täydellinen kiltti, tukea antava ja viisas isovanhempi sekä ylpeä ja patrioottinen iäkäs.

3 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET

Ikivihreät-projektin tutkimushaastattelutilanteet olivat mielenkiintoisia eri ikäpolvien, sukupuolien, stereotyyppien ja asenteiden kohtaamisia. Vuorovaikutustilanteet mahdollistivat monenlaisien tarinoiden ja elämänkohtaloiden kertomisen ja kuulemisen. Tilanteissa toimiminen ja niiden onnistuminen tutkimusaineiston keruun kannalta sekä vuorovaikutuksessa mukana olevien kannalta vaati sekä haastattelijalta että haastateltavalta paljon. Tutkimukseni tavoitteena on selvittää Ikivihreät-projektin haastattelijoiden ryhmähaastatteluaineistosta, kuinka haastattelijat ovat kokeneet tehdyt iäkkäiden ihmisten haastattelutilanteet ja millaisia tunteita ja ajatuksia ne ovat heissä herättäneet.

4 TUTKIMUSAINNEISTO

Rajasin aineistoni koskemaan vain haastatteliijoita, koska alunperin se oli päälimmäinen kiinnostukseni kohde ja koska minulla oli tilaisuus saada käyttööni valmis haastattelijoiden ryhmähaastatteluaineisto. Koska kyseessä on opinnäyte-työ, en katsonut järkeväksi laajentaa sitä koskemaan myös haastateltuja iäkkäitä ihmisiä. En pyri työssäni esittämään haastattelutilannetta täydellisenä vuorovaikutuksen kuvauksena, koska haastateltujen puheenvuorot puuttuvat, vaan haastattelijoiden kertomusten pohjalta tehtynä todellisuuden rekonstruktiona.

Virpi Uotinen ideoi keväällä 1996 Ikivihreät-projektin haastatteliijoille vapaaehtoiset loppupalaverit, joissa haastattelijoilla oli mahdollisuus vaihtaa kokemuksia ja keskustella tehdyistä tutkimushaastatteluista. Suurin osa tutkimushaastatteluista oli tällöin jo tehty ja monet haastattelijat olivat lopettaneet työnsä projektissa. Palaverit pidettiin Jyväskylän yliopiston psykologian laitoksen tiloissa ja haastateltavat ja haastattelija istuivat joko pöydän ääressä tai nojatuoleissa kasvoistusten, jotta kaikki näkivät toisensa. Palavereja pidettiin yhteensä kahdeksan, joista seitsemän oli ryhmähaastatteluja ja yksi yksilöhaastattelu. Tutkimusaineistooni olen valinnut näistä kahdeksasta satunnaisesti kolme kolmen hengen ryhmähaastattelua, joissa Virpi Uotinen on haastattelijana. Itse en ollut haastattelutilanteissa läsnä, enkä haastateltavana. Tiesin tekeväni aiheesta pro gradu-tutkielmani, enkä sen vuoksi halunnut olla itse aineistossa

mukana, koska ajattelin, että ryhmähaastattelutilanne saattaisi ehkä liikaa vaikuttaa aineistoni tulkintaan ja päätelmiini. Ryhmähaastattelun kysymyksiä ja keskustelunaiheita suunnittelimme yhdessä ennen haastattelujen tekemistä Virpi Uotisen kanssa.

Haastattelut videoitiin yhdellä videokameralla VHSC-kasetille. Nauhoitukset siirrettiin myöhemmin VHS-kaseteille sekä ääni c-kaseteille, joista tein haastattelujen purun litteroiduiksi teksteiksi. Litterointivaiheessa kuuntelin c-kasetilta haastattelut ja kirjoitin puheet auki tekstiksi. Kirjoitin puheenvuorot siinä muodossa kuin henkilöt puhuivat kaikkine murteineen. Merkitsin tekstiin naurun, myöntelyn ääntein, pidemmät tauot ja selvimmät puheensävyt. Olen liittännyt tutkielmani loppuun lyhyen esimerkin litteroidusta haastattelutekstistä (liite 1).

Katsoin myös nauhoitettuja videoita saadakseni paremman kokonaiskuvan itse tilanteesta ja tarkistaessani äänikasettien epäselviä päällekkäispuheen kohtia. Äänikasetit olivat suhteellisen selkeitä ja ääneltään hyvälaatuisia ja pystyin erottamaan puhujat ja heidän puheensa vivahteet varsin helposti. Innostuessaan jostakin aiheesta haastattelijat kuitenkin puhuivat päällekkäin ja tällöin jouduin tarkastamaan videonauhalla, kenelle mikin repliikki kuului.

Aineistossani kaikki haastattelijat ovat eri alojen opiskelijoita, joiden ikä vaihtelee 20:sta 56:een vuoteen. Kaikki ovat naisia ja kaikilla lukuunottamatta yhtä haastattelijaa on aiempia haastattelukokemuksia ja -koulutusta. Ensimmäisessä ryhmähaastattelussa olivat Hilma, Beda ja Iida ja haastattelu kesti tunnin ja kymmenen minuuttia. Toisessa ryhmässä olivat Ester, Miina ja Tyyne ja haastattelu kesti puolitoista tuntia. Kolmannessa ryhmähaastattelussa olivat Sirkka, Vieno ja Tilda ja haastattelun kesto oli myös puolitoista tuntia. Kolmannessa haastattelussa Tyyne joutui poistumaan noin haastattelun puolivälissä. Haastatteltujen henkilöiden nimet on muutettu heidän tunnistamisensa estämiseksi.

Ryhmähaastattelu tuntui hyvältä aineistonkeruumenetelmältä, koska palavereilla oli myös työnohjauksellinen funktio. Ryhmähaastattelu oli hyvä menetelmä myös edullisuutensa ja monen henkilön samanaikaisen haastattelun mahdollisuuden vuoksi. Ryhmähaastattelussa vaikuttavat ryhmän rakenne, koko ja haastattelijan suhde haastateltaviin (Sulkunen, 1990, 264). Haastateltavien joukkoa yhdistävät yhteiset kokemukset ja kokemusten esilletuominen ja jakaminen samanhenkisten ihmisten seurassa oli mielestämme ryhmähaastattelussa luontevampaa kuin yksilöhaastattelussa. Tässä tapauksessa kolmen hengen ryhmäkoko oli mielestäni onnistunut ratkaisu. Kaikille riitti puheaikaa ja puhujien tunnistaminen haastatteluja purkaessa ilman jatkuvaa vi-

Haastattelijan suhde haastateltaviin on mietityttänyt minua hiukan, koska Virpi Uotinen on yksi Ikivihreät-projektin tutkijoista ja näin tutkimusryhmän jäsen. Ajattelen kuitenkin, ettei hänen asemansa tutkimuksessa vaikuttanut suuresti hänen rooliinsa haastattelijana eikä haastateltavien itse tutkimusta koskeviin puheenvuoroihin.

Ryhmähaastattelun analyysi keskusteluna on vaikeaa, koska aineisto on vain osittain keskustelua. "Haastateltavat puhuvat pääasiassa toistensa ohi ottamien muiden puheenvuoroista aiheita ja virikkeitä, mutta antautuen harvoin mihinkään dialogia muistuttavaan vuoropuheluun" (Sulkunen, 1990,266). Havaitsin aineistossani osittain vastaavanlaisia piirteitä, mutta mielestäni haastattelijat kävivät kuitenkin paljon dialogisia keskusteluja eri aiheista. Kaikkia haastattelutilanteita yhdisti haastateltavien "roolijako". Jokaisessa haastattelussa oli yksi henkilö, joka dominoi ja puhui paljon, yksi, joka myötäili puhuen kohtuullisen paljon ja yksi hiljaisempi, joka ei välttämättä myötäillyt yhtä paljon. Ryhmähaastattelujen alku oli enemmän haastattelijavetoista, mutta kun haastateltavat innostuivat keskusteltavista aiheista, haastattelu soljui eteenpäin heidän itsensä esilletuomien asioiden pohjalta keskustellen.

5 DISKURSSIANALYYSI TULKINTAMENETELMÄNÄ

..."Sanot yhtä,
tarkoitat toista,
merkitset kolmatta,
etkä edes odota, että pysyisin perässä..."

(J. Karjalainen, Runo)

Monesti tekstejä lukiessa nämä laulunsanat tulivat mieleeni, kun yritin saada selville, mistä haastateltavani lopulta oikein puhuvatkaan. Näillä sanoin voi mielestäni myös käyttämäni diskurssianalyysiä hyvin kuvailla.

Aineiston diskurssianalyysissä kielenkäyttöä tarkastellaan osana todellisuutta ja tukeudutaan konstruktionistiseen näkökulmaan (Jokinen ym. 1993, 9). Konstruktionistinen näkökulma tarkoittaa, että käyttäessämme kieltä merkityksellistämme asioita, joista puhumme. Diskurssianalyysille on ominaista konstruktioiden, niiden vakiintumisen ja vaihteluiden, näkyväksi tekeminen ja selittäminen. Konstruktiivisuus auttaa jäsentämään kieltä sosiaalisesti jaetuiksi merkityssysteemeiksi (Jokinen ym. 1993, 18-19).

Merkitykset muodostuvat sekä suhteessa että erotuksena toisiinsa. Tämä

tarkoittaa sitä, että mitä hienojakoisemmaksi erottelu muodostuu sitä enemmän tekstistä tai puheesta hahmottuu erilaisia sävyjä. Analyysissa ei ole kyse tekstien ominaisuuksien mekaanisesta kirjaamisesta, vaan perustellusta tulkinnasta, joka pohjautuu tutkijan ja aineiston väliseen vuoropuheluun (Jokinen ym. 1993, 19-20).

Jokinen ym. (1993, 20-23) puhuvat ei-heijastavuuden ideasta, jonka mukaan kielen käyttöä ei sellaisenaan oleteta todellisuuden kuvaksi. Diskurssianalyysilla on tarkoitus rakentaa liian yksinkertaistavien kuvausten tilalle näitä selitysvoimaisempia kuvauksia, miten sosiaalinen todellisuus on rakentunut ja miten sitä jatkuvasti rakennetaan. Diskurssianalyysissä kielen käyttö ja muu todellisuus ovat erottamattomasti kietoutuneita yhteen. Asioita tarkastellaan sosiaalisina suhteina, jotka rakentuvat alati muuntuvassa sosiaalisessa todellisuudessa. Sosiaalinen todellisuus on tutkimuksessa sekä analyysin kohde että tuote. Merkityssystemit rakentuvat suhteessa erilaisiin sosiaalisiin käytäntöihin.

Sosiaalisen todellisuuden ollessa sekä analyysin kohteena että tuotteena tutkijan täytyy pohtia, missä määrin hänen on mahdollista kuvata tutkittavia asioita konstruoimatta niitä totutulla tavalla. Pohdintaa kutsutaan reflektoinniksi. Reflektointi sisältää myös tutkijan käyttämien käsitteellisten konstruointien seurausten pohtimista. Miten tutkijan käyttämät konstruoinnit vaikuttavat sosiaaliseen todellisuuteen erilaisten käytäntöjen kannalta (Jokinen ym. 1993, 23-24)?

Sosiaalinen todellisuus esiintyy moninaisena rinnakkaisten tai keskenään kilpailevien merkityssystemien kenttänä. Erilaisia merkityssystemejä voidaan kutsua diskursseiksi tai tulkintarepertuaareiksi. Diskurssin käsite on määritelty sopivaksi tulkintarepertuaarin käsitettä paremmin tutkimukseen, jossa painopiste on esimerkiksi valtasuhteiden analyysissa. Tulkintarepertuaari on vähemmän kulutettu termi kuin diskurssi. Diskurssit ja repertuaarit voivat olla rinnakkaisia, mutta myös keskenään kilpailevia merkityssystemejä. Merkityssystemit eivät siis rakenna sosiaalista todellisuutta itseriittoisesti, vaan määrittyvät suhteessa toisiinsa (Jokinen ym. 1993, 24-29). Käytän analyysissani tulkintarepertuaari-käsitettä, koska se tuntuu itsestäni luontevammalta kuin diskurssikäsite, vaikkakin tutkimukseni koskettaa suurelta osin haastattelijan vallankäyttöä.

Toiminta tapahtuu aina jossakin kontekstissa eli tapahtumatilanteessa. Erilaiset kontekstit rikastuttavat aineiston analyysia. Analyysi tapahtuu tietyssä ajassa ja paikassa, samoin aineistoa tulkitaan tietyssä kontekstissa. Kontekstin määrittely on tutkijalle ensiarvoisen tärkeä tehtävä, koska aikaa ja paikkaa voidaan tulkita eri tavoin eri näkökulmista. Esimerkiksi analysoitavaa puheenvuo-

roa täytyy suhteuttaa aina siihen keskusteluun, jonka osa puheenvuoro on. Puheenvuoro on rakentunut vuorovaikutuksessa sen keskustelukontekstin kanssa, josta se on irrotettu. Yksinään sen merkitystä on vaikea mieltää. Puheenvuoro ja koko keskustelu voidaan liittää myös suurempaan kontekstiin, jos ajatellaan vaikka jotakin yhteiskunnassa esillä olevaa puheenaihetta (Jokinen ym. 1993, 29-32).

Diskurssianalyysissa tarkastelun kohteena ei ole yksilö sinänsä, vaan sosiaaliset käytännöt, joita hän rakentaa ja tapa, miten hän niitä luo. Yksilölle voi eri konteksteissa rakentua monta erilaista identiteettiä. Identiteetti on väljä käsite, jolla tarkoitetaan toimijan itselleen, muille toimijoille tai muiden toimijoiden hänelle olettamia oikeuksia, velvollisuuksia tai ominaisuuksia. Identiteetit muotoutuvat vaihtelevissa konteksteissa erilaisiksi (Jokinen ym. 1993, 37-39).

Haastattelutilanteessa ei ole kyse yksinomaan erillisten ihmisten kohtaamisesta. Vuorovaikutuksessa kohtaavat kaksi tietyssä asemassa olevaa ihmistä. Voidaan myös sanoa, että ihmiset kohtaavat toisensa eri rooleissa. Diskurssianalyysissä roolia voidaan kutsua positiokombinaatioksi, joka antaa enemmän liikkumavaraa käsitteen sisällä kuin roolin käsite. Rooliselitykset kadottavat herkästi vuorovaikutuksen rikkautta, esimerkiksi sävyjä, jännitteitä ja valintoja, jotka saattaisivat olla hyvinkin olennaisia tilanteessa. Positiokombinaatiossa painotetaan vuorovaikutuksellisuutta ja positioiden vaihtumisesta vuorovaikutuksen aikana on helpompaa puhua kuin roolien vaihtelusta. "Keskustelun muodollinen puoli liittyy aina myös sisällölliseen" ja "tuotetut merkityssisällöt ankkuroituvat aina joihinkin positiokombinaatioihin" (Suoninen, 1996).

Subjektipositio kuvaa toimijan aseman vaihteluita. Termiä käytetään, kun tutkitaan, kuinka toimijoiden positiot saattavat lukkiutua erilaisissa tilanteissa. Kaikki positiot eivät ole yhtä mahdollisia, vaan niiden muodostumisella on esimerkiksi kulttuurisia rajoituksia. Positio voidaan esimerkiksi ottaa annettuna, kuten usein lääkäri-potilas -suhteessa toinen on asiantuntija ja toinen hoidettava (Jokinen ym., 1993, 39).

Diskurssin käyttäjällä tarkoitetaan ihmisten tapaa määrittää itseään ja puhua kokemuksistaan jopa keskenään ristiriitaisilla tavoilla. Itsemäärittely sekä määritellyksi tuleminen tapahtuu sosiaalisissa käytännöissä. Kummassakin tapauksessa ihminen on merkityssystemien sisällä (Jokinen ym. 1993, 39-40).

Tilannekohtainen funktio ei välttämättä ole sellainen kuin toimija itse tarkoitti. Tutkija kiinnittää huomionsa siihen, mitkä funktiot ovat tilanteessa mahdollisesti läsnä tai tulevat esille vuorovaikutussuhteissa. Funktioiden tulkinta ei edellytä toiminnan tietoisuuden pohtimista. Usein kaikkein kiinnostavimpia funktioita ovat sellaiset, jotka on toteutettu kuin huomaamatta. Kysymys

on siitä, mitä tulkintamahdollisuuksia ihminen on tehnyt sosiaalisesti läsnäoleviksi (Jokinen ym. 1993, 40-43).

Kielen käyttö mahdollistaa myös ideologisia seurauksia, jotka voivat olla laajoja ja ylittää yksittäiset tilanteet. Ideologiset seuraukset liittyvät usein diskurssien ja vallan yhteenkietoutumiseen, esimerkiksi joidenkin alistussuhteiden legitimointiin ja ylläpitoon. Alistussuhteiden havaitseminen kielestä voi olla vaikeaa, koska aiheesta saatetaan puhua hyvinkin kauniisti. Sama diskurssi voi eri kontekstissa tuottaa sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Näitä seurauksia analyysillä on tarkoitus selvittää. Tutkijan tulee olla sensitiivinen sille, mitä hänen tulkintansa tuottavat ja mahdollistavat erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 1993, 41-45).

Aloitin aineistoni kanssa seurustelun jo ääninauhojen litterointivaiheessa. Purkaessani nauhoja tekstiksi tutustuin tutkimushenkilöihini, haastattelijoihin. Katsoin myös videonauhalla heidän tapaansa puhua. Luin purettuja ryhmähaastatteluja yhä uudelleen läpi ja katsoin videoita ja poimin puheenvuoroista aihealueita, joita haastattelijat pitivät tärkeinä itse ja aiheita, joita luin heidän puheensa "rivien välistä". Alussa huomioni kiinnittyi paljonkin siihen, kuinka he kuvailivat erilaisia haastateltaviaan ja kuinka he selviytyivät vaikeista tai miellyttävistä tilanteista. Sitten huomioni alkoi kiinnittyä toistuviin kertomuksiin haastateltavasta huolehtimisesta, terapeuttina olosta ja kohtaamisista. Vähitellen tietyt merkityssystemit alkoivat hahmottua. Tekstit muodostivat lopulta seitsemän tulkintarepertuaaria: haastattelijan positiokombinaatio, huoli, terapeuttinen tilanne, kohtaaminen, valta, ihmisyys ja vastuu tutkimukselle.

Käytin apunani analyysissä laadullisen aineiston käsittelyn apuohjelmaa WpIndexiä (Kekäläinen, 1992). Sen avulla leikkasin puheenvuoroja erilleen tekstistä, jotta pystyin paremmin perehtymään kuhunkin merkityssystemiin myös irrallaan koko haastattelutekstistä ja vertailemaan tekemiäni tulkintoja, pohtimaan niiden järkevyyttä ja tarkoituksenmukaisuutta. Lukiessani puheenvuoroja erillään koko tekstistä sain paremmin otetta kuhunkin merkityssystemiin kerrallaan. Välillä palasin taas koko ryhmähaastattelutekstiin ja suhteutin tekemiäni tulkintoja koko kontekstiin.

Haastattelujen tekstilainauksissa olen käyttänyt muutamia merkkejä, joiden selittäminen on varmasti paikallaan:

... Kolmella pisteellä olen kuvannut haastattelijan puheessa olevaa lyhyttä ajatustaukoa tai lauseen lopun jättämistä leijumaan.

--- kolme lyhyttä viivaa tarkoittavat, että lainattu tekstipätkä on osa haastattelijan puheenvuorosta, ei kokonaisuus.

6 TULOKSET

6.1 HAASTATTELIJAN ROOLISTA POSITIOKOMBINAATIOKSI

ELÄMÄ

Kun tulin tuntemattomasta
 otti elämä minut ja kasvatti.
 Aurinko syttyi ja sammui.
 Jo syntymäni hetkellä
 aika otti minut kuluttaakseen,
 kunnes olen palanut loppuun elämän liekeissä.
 se mikä jäljelle jää, palajaa tuntemattomaan.

Elli Virtanen

Kaikissa sosiaalisissa tilanteissa oman roolin muodostaminen ja toisten roolien tunnistaminen ovat olennaisia osia prosessin kulussa. Vuorovaikutuksessa toimijat käyttävät havaintojaan toisten vuorovaikutuksessa mukana olevien rooleista ymmärtääkseen heidän toimintaansa. Tämän vuoksi roolin muodostaminen on vuorovaikutustilanteessa merkityksellistä. Haastattelija muodostaa itselleen oman roolinsa, ja muovailee sitä suhteessa käsittämäänsä haastateltavan rooliin ja tämän vihjeisiin haastattelijan roolista. Samalla tavoin haastateltava määrittää rooliaan suhteessa haastattelijaan. Tullessaan vuorovaikutustilanteeseen henkilö alkaa määrittää omaa rooliaan siinä ja pohtii, mitä puolia itsestään tuo tilanteessa esille ja millä tavoin. Haastattelijan käsitykset haastateltavan roolista antavat viitteitä tietyn tyyppisistä kysymyksistä ja vastauksista. Vuorovaikutuksen aikana nämä alustavat määrittäykset saattavat muuntua ja syventyä, ollen kuitenkin pohjana tuleville roolimäärittäyksille. Vuorovaikutuksessa on tällöin jonkinasteinen jatkuvuus, vaikkakin haastattelun lopussa roolit saattavat olla-kin muuntuneet suuresti haastattelun alun rooleista (Gilbert, 1980). Jatkossa käytän rooli-käsitteen sijasta analyysissäni diskurssianalyysiin paremmin soveltuvaa positiokombinaatio-käsitettä.

Vuorovaikutustilanteessa tuntemattomat ihmiset usein tyyppitellään johonkin luokkaan kuuluviksi aiempien vuorovaikutustilanteiden antaman mallin ja aiempien kokemusten mukaan. Toisilleen vieraat ihmiset pyrkivät siten vuorovaikutuksen alussa ymmärtämään toistensa toimintaa tyyppittelyn kautta. Tyyppittely tapahtuu hyvin henkilökohtaisten käsitysten ja ennako-oletusten se-

kä aiempien kokemusten kautta (Gilbert, 1980).

Haastattelijoille muodostui tilanteiden luonteen takia erilaisia positio-kombinaatioita ja niiden sisällä erilaisia identiteettejä. Haastattelijan toimintaa ja positioita määriteltiin hyvin eri tavoin riippuen siitä, kuka määrittäjä kulloinkin oli tekemässä. Haastattelijoiden omatkin määrittäykset itsestään vaihtelivat tilanteiden mukaan. Haastattelujen alussa ennakkokäsitykset, tyypittelyt ja todellinen haastattelujen tekeminen tuottivat jonkin verran yllätyksiä haastattelijoille.

Tyynne: --- Mut oikeestaan alussa mie huomasin, kun mä syksyllä tein sitä, niitä Cost 5:sta niin silloin mulla oli enemmän sitä rooli-ongelmaa, mut en mä nyt niinku, kun oo moneen kuukauteen ajatellu enää, et on niinku tavallisestikin ihmisten kanssa, et ei se loppujen lopuks oo niin, et ihmisiähän hekin on, et monta kertaa vanhuksista ajatellaan ehkä silleen, et jaotellaan, et ylipäänsä ihmisiä ikäluokkiin, mut kyllä sitä nyt huomas, ettei se ihan niinkään oo kuitenkaan...

Ester: Mä ehkä katoin sitä aluksi ihan syntymäaikojen perusteella, et jaha näin vanha ja näin nuori, mut ei ne sitten enää, sen huomas jo viikon jälkeen, et ne ei pidä paikkaansa ollenkaan.

Haastattelua aloitettaessa sovitaan haastattelun tarkoituksesta ja yhteisistä pelisäännöistä (Westhead, 1978). Haastattelijan ja haastateltavan tulisi ymmärtää toistensa tavoittelemat päämäärät. Päämäärien valinnassa vaikuttavat henkilöiden tarpeet ja tätä kautta motiivit. Päämäärien valintaa ohjaavat osaksi tietoiset, osaksi tiedostamattomat toiminnot. Tilanteeseen vaikuttavat myös tunnetilat, kognitiiviset toiminnot sekä vireystila. Aloitusvaiheessa on tärkeää luoda luottamuksellinen suhde haastateltavaan, jotta tilanteessa on hyvä olla ja kertoa asioista (Millar ym. 1992). Haastatteluun syvennyttäessä keskustelun sisältö riippuu paljolti haastattelun tarkoituksesta. Haastattelu voi olla tiukasti strukturoitu tai hyvin vapaamuotoinen ja luonnollisen keskustelun tahdissa etenevä. Kuu- luipa haastattelu kumpaan luokkaan tahansa, tilanteen kulku on kuitenkin haastattelijan säädeltävissä. Haastattelijan taktiikka ja kyvyt luovat ne puitteet, joissa haastattelu tapahtuu. Aloituksessa luotua tunnelmaa voidaan vahvistaa ja se voi myös saada yllättäviä käännteitä riippuen siitä, kohtaavatko haastattelulle asetetut päämäärät ja odotukset todellisuudessa. Riippuen haastattelun tarkoituksesta haastattelijan tulee antaa haastateltavalle myös palautetta keskustelun kuluessa sopivaksi katsomassaan määrin (Millar ym. 1992, 106-108). Kysymys kysymyksen perään uuvuttaa haastateltavan pian, eikä anna tarpeellisia taukoja ajattelemiseen, jolloin myös vastauksiin saattaa tulla epätarkkuutta (Millar 1992, 129-130).

Haastatteliioilla oli tavoitteena luottamuksellisen ja mukavan tilanteen

luominen haastateltavan kanssa. Onnistunut tunnelman luominen koettiin erittäin palkitsevana.

Tyyne: (tilanteen alku oli ollut hankala ja haastateltava pahalla päällä) ---niin sit tulee itelle siitä hyvä mieli kun on pystynyt sen tilanteen luomaan semmoseksi, että hän kokeekin olonsa kohtuulliseksi, et pystyy juttelee tai silleen, niin siitä tulee itelle semmonen hyvä mieli, et on onnistunu siinä tai just sillain jos mieku tein muutamia niinku kahteen otteeseen, just sitä, et näkee sen oman vaikutuksen aina silloin seuraavalla kerralla, et jos se on niinku myönteinen ja semmonen niin voi ajatella, että on mennyt hyvin tai näin ja se oli aika kiva huomata sillee, eihän se tietysti kaikkien kanssa tuu just niinku kerroit (viittaus Esterin puheenvuoroon) tuu semmonen samanlainen, et tykkäis niinku oikeesti tai tulis niinku oikein hyvin toimeen tai silleen, mutta kuitenkin useimmiten pystyy sitten käyttäytymään tai sillä tavalla...

Tyyne: sit se haastattelukin menee sillei, en sano et nopeemmin mut sitä en voi väittää, mut et se sujuu niinku hyvin sillee ja se vaikuttaa sitten, kai se on sit ihan sama juttu kun muunkin ikästen ihmisten kanssa, et sit toisten kans vaan tulee ja toisten kanssa ei niin hyvin ehkä.

Sirkka: --- mut se on niinku osaks semmosta, että ne kaipaa sitä, että siinä nyt lepytellään ja maanitellaan ja jos nyt yrittäisitte kuitenkin, että eiköhän tämä nyt tästä ja hienostihan se menee, elikkä ne niinku tarttee sitä semmosta kehumista, maanittelua ja lepertelyä, mikä nyt kuuluu sillä tavoin haastattelijan työhön, että sinne mennään ja lirkutellaan että niiltä saadaan ne tiedot --- ja siten ne on tyytyväisiä ja mun mielestä se on niinku osa just sitä mikä pitää osata tehdä jos menee sinne, et pitää saada niinku hyvälle tuulelle...

Henkilöiden välinen vuorovaikutus ei käytännössä tarkoita täydellistä sanallista yksimielisyyttä, vaan tuo esiin sopivan sosiaalisen palautteen toiselta osapuolelta. Vuorovaikutuksen toisen osapuolen kommunikaatio välittää viestin, että hän hyväksyy ehdotetun kahdenvälisen suhteen. Ilman tällaista sopivaa palautetta vuorovaikutusyritys epäonnistuu. Kommunikaatioprosessi ei ole missään nimessä ympyrä, koska viesti ei koskaan pala lähtökohtaansa samanlaisena. Prosessia voisi kuvata spiraaliksi, joka muuntuu vuorovaikutuksessa mukana olevien toiminnoista jatkuvasti. Spiraalimalli ei kylläkään anna tilaa äkillisille muutoksille viestinnän suunnassa. Nämä muutokset ovat kuitenkin tyypillisiä vuorovaikutustilanteelle (Danziger, 1976, xv). Vuorovaikutuksen konteksti on osallistujien yhdessä luoma kokemuksellinen rakennelma, joka muuntuu jatkuvasti vuorovaikutuksen edetessä (Briggs, 1986, 25).

Vuorovaikutuksessa "voittaja" on se, jonka tilanteenmäärittäminen hyväksytään käytettäväksi kommunikaatiossa. Esimerkkinä ovelta ovelle -pölynimurikauppias, joka sujuvin repliikein määrittää tilannetta siten, että asiakas ei voi enää elää hetkeäkään ilman uutta pölynimuria. Asiakas määrittää tilanteen

omasta näkökulmastaan, joko menemällä mukaan myyjän määrityksen mukaisesti ja päätyemällä uuden imurin omistajaksi, tai määrittämällä tilanteen uudella tavalla, joka sotkee myyjän tilannemäärityksen ja tällöin säästyy turhalta ostokselta. Vuorovaikutuksessa kyse on lopulta siitä, kenen tilannemääritys tulee hallitsevaksi (Danziger, 1976, 3).

Haastattelijoiden puheista käy esille, kuinka he aivan sananmukaisesti tunsivat voitonriemua, kun haastateltavan luottamus oli voitettu ja haastattelijan leppoisan haastattelun tilannemääritys sai vallan.

Iida: Musta just se niinku tavallaan voiton puolelle tai niinku saa sen suhtautumaan myönteisesti ja sillälailla vastaamaan kaikkiin, niin se oli aina niinku voitto...niin lisäksi siihen vielä, että sitten kun lähti pois ja huomasi, että toinen jäi hyvälle mielelle sinne, että se oli kans sellanen palkitseva kokemus..

Hilma: sekin, että jotkut saattoi sanoa ihan siinä alussa, että nyt mä en tiiä miten kauan mä jaksan, että katotaan nyt vähän aikaa ja sitten kun jatko sitä haastattelua ja aina välillä kysy, että jaksatteko vielä niin juu juu kyllä, loppuun asti vaan, et ihan hyvinhän tää on tässä menny. Tuli todella ihan semmonen tyytyväinen olo itellekin, että se on varmaan ihan tykänny siitä haastattelusta.

Perinteinen haastattelijahaastateltava -asetelma ja sen mukanaan tuoma jäykkyys ja kaavamaisuus muuntuivat kokemuksen karttumisen myötä vapaammaksi keskustelunomaiseksi tilanteeksi, josta molemmat osapuolet saattoivat jopa nauttia. Haastattelijajoutui koetukselle protestanttisen työetiikan mukaisesti, voiko työssään viihtyä hyvällä omallatunnolla.

Ester: Niin, et se oli siinä alkuun että se oli semmosta että periaatteessa luulis, et tää harjottelu on ekaks tää et tulee näitä erilaisia tapahtumia ja sitten se muuttuis niinku rutiinimmaks, mut tosiasiasa sitä alkuun oli ihan suoraan sanottuna paskanjäykkänä kyl kun aika orjallisesti suoritti niitä kysymyksiä sieltä ja ei osannu ottaa ihan hirveesti niinku rivien välistä ja huomasi ihan ittekin sen, että oli kysynyt jotain, et no täähän tulikin jo silleen ihan ilmi, mutta sitten niinku jatko vaan. Et se oli mun mielestä se alku oli niinku hirveen rutiiniin, et sitä teki niinku samalla tavalla ja ei antanu semmosta niinku tilaa ja semmosta niinku vapautta näille ihmisille ja kauheen jäykkänä vaan noniin ja nytten ja sit sitä huomasi, että ehkä se että kysymykset oli sillai tullu jo vähän tutuks, et sitä pysty vähän merkkaillee mistä merkkaili ja mitä vapaammaks se tuli niin sen enemmän niinku onks hirveetä sanoo, mut mäkin rupesin nauttii niistä haastatteluista ja siitä mitä ne anto, et en kokenu ollenkaan rutiiniks ja kaikki oli aivan niinku erilaisii...

Ester: --- Ja aika paljon mä huomasi, että ihmiset oli haastattelun alkuun oli niinku varauksellisia ja semmosia, et noo niin, et suurinpiirtein ootti, et mä niinku kysyn kysymys kysymykseltä ja niin mä yleensä alottelinkin, et se oli helpointa päästä siihen juttuun ja tota sit oli kiva nähdä kun ne alko vapautua ja tuli niinku sitten sitä iuttua ja ihan toista kun mitä haastattelun alku, et just

semmosta vähän jäykemmän olosta ja, et ne vähän rentoutu siinä ja mukavammin meni.

Haastattelijan ja haastateltavan sukupuoli vaikuttaa myös vuorovaikutustilanteeseen. Naisia pidetään sensitiivisempinä ja ymmärtäväisempinä haastattelijoina kuin miehiä. Tehdyssä työhönottohaastattelututkimuksessa havaittiin haastattelijan sukupuolen vaikuttavan haastattelutyylisiin, mutta haastattelun saavuttavan kuitenkin saman lopputuloksen ja pätevyyden haastattelijan sukupuolesta riippumatta. Sukupuoliin liitetyt stereotypiat vaikuttavat haastateltavien itsensä esittämiseen ja sitä kautta haastattelijan arvioon heistä (Fletcher, 1983). Sukupuolen merkitystä tutkimuksessani ei voi sivuuttaa, koska kaikki haastattelijat olivat naisia, lisäksi naisten pidemmän eliniän takia, myös haastatelluista vanhoista ihmisistä suurin osa oli naisia.

Haastattelijat kokivat sukupuolensa pääasiassa etuna haastattelutilanteessa ja haastatteluidentiteettinsä luomisessa. He totesivat, että naisia oli helpompi haastatella kuin miehiä. Hummertin ym. (1992) tutkimuksessa on löytenyt erityinen vanhojen naisten puhetapa, jota nimitetään "kipeäksi itsensä paljastamiseksi" (painful selfdisclosure). Puhetapa sisältää intiimiä tietoa kunkin naisen henkilökohtaisesti vaikeista elämänvaiheista. Tätä puhetta esiintyy vain naisten välillä riippumatta toisen naisen iästä. Vastaavanlaista puhetta esiintyi myös aineistoni haastattelijoiden ja se tuli esille etenkin myöhemmin esitelmässäni terapeuttisen tilanteen repertuaarissa.

Vieno: Joo, et naiset on yleensä ja hyvin tarkkoja selittämään kaikki ja kaikkia juttuja, mut miehet on vähän sellasia, et ne ei niin välittäis välttämättä. Tai jos vastaavatki niin ei mielellään sit niin hirveen paljon halua antaa itestään niinku enempiä, naiset kertoo monta kertaa kaikkee muutakin siinä niinku samaan syssyyn, mutta miehet on semmosia lyhytsanaisempia --- Kyllä, kyllä miehille nimenomaan, et se on ihan totta, et naisten kanssa keskustele luonnollisemmin tai siis naiset ehkä kertoo meille niinku luonnollisemmin sitä hommaa.

Sirkka: Mä oon taas sitä mieltä, että on etu, että on naishaastattelija, koska haastateltavat jossain määrin samastaa meidät tohon terveydenhuoltohenkilökuntaan, terveydenhoitajiks tai sairaanhoitajiks tai tämmösiks tai vähän niinku sinnepäin..

Haastattelijan luotettavuus määrittyy haastateltavan tuntemusten kautta. Luotettava haastattelija ei johda harhaan tai satuta haastateltavaansa. Luotettavuus liitetään usein auttajan rooliin, kuten lääkärin tai papin rooliin ja ajatellaan kuuluvaksi osaksi asiantuntijan roolia. Luottamus haastattelijan ja haastateltavan välille syntyy vähitellen, kun molemmat vuorovaikutuksen aikana paljastavat

henkilökohtaisia asioita avoimesti (Millar ym., 1992, 55-57).

Haastattelijoille syntyi haastateltavien puolelta usein luottamusta herättävä asiantuntija-identiteetti. Haastattelijat tuntuivat viihtyvän tässä positiossaan ja käyttivät identiteetin tuomaa luottamusta hyväkseen. Toisaalta he tunnustivat myös positionsa myötä tulevat riskit ja osasivat oikaista vääriä käsityksiä asiantuntijuudestaan.

Sirkka: --- niin siinä mielessä se on niinku etu, et ne helpommin saattaa ajatella, kun menee nuori nainen sinne, et se on joku tämmönen niinku ammatti-ihminen, jolle on helpompi kertoa...

Vieno: ...et on luonu sellasta luottamusta, että ne niinku uskaltaa puhua, koska sinä olet asiantuntija (Sirkka ja Tilda myöntelevät).

Vieno: Joo ja sitten, että näitä vitamiineja just näitä täytyy hankkia ja et just jättää sen väliin, että ei niinku sano mitään, siis näistä, et et niinku vetäytyy siitä vastuusta niinku et, et tämä ei ole minun alaani. Ja sit ne on monta kertaa ihan hämmästyneitä kyllä et et justiinsa et että olettekste joku jostain sieltä terveydenhoidon puolelta, että et ette oo vai aijaa...

Haastattattelun koko kommunikatiivinen rakenne vaikuttaa jokaisen lausuman merkitykseen, eli kuinka tilanteessa olevat mieltävät haastattelun. Saattaa olla, ettei haastateltava miellä tilannetta haastatteluksi lainkaan, vaan esimerkiksi jonkinlaiseksi pedagogiseksi neuvotteluksi (Briggs, 1986, 103). Usein koin tämän itse lähtiessäni haastateltavan luota, kun tämä saattoi kiittää vierailusta kuin kyläilijää ainakin. Haastattelijoilla oli vastaavia kokemuksia, mutta heillä tilanne toimi myös toisinpäin. Haastattelijat muodostivat itse itselleen joskus vierasidentiteetin, jonka avulla haastattelutilannetta koetettiin tehdä symmetriseksi. Vieraana tilanteeseen oli helpompi tulla, mutta vaikeiden kysymysten kohdalla identiteetti ei enää toiminutkaan odotetulla tavalla ja haastattelijat tunsivat olonsa kiusalliseksi.

Iida: Useimmiten tuli kyllä niin no en mä tiedä miten on sitten se haastattelijarooli, mutta sillai, että vähän niinku kylässä tavallaan oli.

Ester: Tuntuu, että joissakin paikoissa sitä oli enemmän vieras kuin haastattelijajä, että niinku et he kiitteli sitten jälkeenpäin.

Hilma: Mäkin just yritin niinku siltä pohjalta lähtee mä niinku tuun vieraana enkä minään haastattelijana ja sen takia se, että kun siellä oli sit tämmösiä kysymyksiä joukossa kun oli, niin niitä tuntuu sit niin vaikeelta kysyä, et eihän vieras tämmösiä asioita utele.

Haastattelijan tulee strukturoidussa tutkimushaastattelussa esittää kysymykset

kaikille haastateltaville samalla tavoin. Jos haastateltava kysyy jotakin, haastattelijan tulee esittää kysymys täsmälleen samalla tavoin uudelleen kuin ensimmäisellä kerralla. Tämän vuoksi haastattelun ei kuitenkaan tarvitse olla tylsää ja mekaanista. Kysely tulisi olla ystävällistä ja keskustelunomaista, mutta samantyyppistä kaikille haastateltaville. Jos haastateltava ei halua vastata, tai vastaa "en tiedä" tai "ei mielipidettä", tulisi haastattelijan yrittää kuitenkin vielä saada vastaus kyselemällä lisää ja pyytämällä tarkentamaan asiaa. Tutkimushaastattelussa tällainen perusteellisuus on tärkeää, jotta saataisiin mahdollisimman tarkkoja vastauksia. Liiallinen johdattelu tai kysymyksen selvittäminen monin eri tavoin ei ole kuitenkaan toivottavaa. Selkeä ero kokeneen ja kokemattoman haastattelijan välillä ilmenee juuri näin. Kokematon haastattelija saa haastateltavalta enemmän "en tiedä" tai "ei mielipidettä" vastauksia kuin kokenut haastattelija (Donaghy, 1984, 237-238).

Aloittelevan haastattelijan täytyy oppia sekä haastattelijan että haastateltavan rooleista, jotta hän voi soveltaa niitä käytännössä. Haastattelija voi käyttää omaa haastattelijanrooliaan eri haastattelutilanteissa, mutta haastateltavan rooli täytyy uudelleenmäärittää jokaisessa uudessa haastattelutilanteessa, uusien käsityksien ja tyypittelyjen vuoksi. Vaikka haastattelijalla voi olla paljonkin taustatietoa ja kokemusta haastattelutilanteesta, haastateltavalla tätä yleensä ei ole (Gilbert, 1980).

Rutiinin muodostumisen haastattelijat kokivat hyväksi ja työtä helpottavaksi. Sen myötä heidän oli helpompi tehdä valintoja ja päätöksiä liittyen positiionsa ja kulloiseenkin identiteettiin. Rutinoituminen suojaasi haastattelijaa positiokombinaatiossaan ja auttoi kulloiseenkin tilanteeseen sopeutumisessa.

Sirkka: --- mut et se, et tulee semmonen rutiini mennä sinne. Et se ei oo mitenkään sillai niinku hankalaa, oppii käsittelemään ihmisiä, saamaan ne niinku kertomaan ja saamaan ne vastahakoset ihmiset sulamaan, et se tulee siitä, et niitä tekee kauheesti.

Tilda: No mie oon tehny vähemmän näitä, mutta kyllä siinä aika nopeesti rupes tulemaan sellanen tunne, että on jotenkin hanskassa se homma, ettei ollu niinku enää yhtään epävarma olo, kun meni sinne.

Sirkka: Ja sitte toisaalta, mun mielestä sitähan suojaa itseään. Et jos on paljon yksinäisiä ihmisiä, niin jollakin tavalla se niinkun tarttuu kumminkin itteen ja siinä niinku väsyä niin sitten suojaa itensä sillä, että menee vaan, et mä käyn täällä, teen tämän homman ja lähden pois, että se on sitä rutiinia, että ei niin kauheesti niinku mieti enää sen jälkeen. Ja mulla oli niitä ainakin niin paljon, että en välttämättä muista seuraavana päivänä, miltä edellisen päivän ihmiset näytti.

Vaikeista tilanteista haastattelijat olivat selvinneet yksilöllisesti erilaisia mene-

telmiä käyttäen ja haastattelurutiinin myötä vaikeita tilanteita oli tullut ehkä vähemmän vastaan. Ikäviä kokemuksia oli yleensä vähän ja kaikille olivat jääneet päällimmäisiksi positiiviset asiat.

Beda: Mut se on jännä, et ihan jos joistakin haastatteluista jää ihan semmonen kurja olo niin se kuitenkin sillälaila unohtuu, että tulee niitä hyviä tilanteita, niitä on kuitenkin paljon enemmän kun niitä semmosia ikäviä kokemuksia, että kun näitä rupee nyt oikein miettimään, niin että ehkä ne tulee sitten myöhemmin mieleen kun on oikein aktivoanut tätä muistiansa tän haastattelun kuluessa niin tai sitten ne on ollu sillälaila ettei oo ollu niitä kauheesti.

Haastatteliija on tilanteesta vastuussa ja lipsahdukset aiheesta vaikeuttavat hänen työtään. Strukturoidussa haastattelussa, jossa jopa vastaukset ovat strukturoituja, haastatteliija yrittää nopeasti päästä asian ytimeen. Tällöin haastateltavan ei oleteta edes kommentoivan valintojaan, koska pelkkä vastaus riittää. Monesti kysymys-vastaus-kysymys -kaavan rikkovat elementit on määritelty häiriötekijöiksi, tai ainakin haastattelun kannalta tarpeettomiksi. Todellisuudessa tilanne ja tapahtumien kulku on kuitenkin monimutkaisempi (Jylhä, 1994). Haastattelijalla on vuorovaikutuksessa Briggsin (1986, 56) mukaan paljon kontrolloivaa valtaa. Haastateltavan ainut keino vastustaa tätä valtaa on rikkoa haastattelun rakennetta.

Haastattelijan subjektipositioiden, identiteettien, vallankäytön ja huolehtimisen ristiriitaisuutta kiteyttää seuraava haastattelijan puheenvuoro. Haastattelijan tehtävänä oli saada haastateltava vastaamaan strukturoituun kyselylomakkeeseen. Saadakseen haastattelutilanteen miellyttäväksi haastattelijan tuli osata luoda itsestään luottamusta herättävä kuva. Haastateltava tuli saada rentoutumaan ja vapautumaan ja motivoitua puhumaan, mutta samalla pysymään asiassa siten, että luottamus ja hyvä ilmapiiri edelleen säilyivät.

Ester: Ja sit on ollu just esimerkiks yks haastattelu oli semmonen nainen, joka ei, mä en tiedä ymmärskö hän kysymyksiä mitä esitin, mutta aina selitti kaikkee muuta joka ikiseen kysymykseen ja mä ärsyynnyin ja mua ärsytti jo heti valmiiks se tyyli, millä tota tuli niit vastauksii ja et kun sai vihdoin ja viimein hänet vastaamaan johonkin, niin miten pitää niinku semmonen positiivinen asenne ja rooli siihen, et hyvä hyvä, et tästä eteenpäin...

Haastattelijaille muodostui haastattelutilanteissa monenlaisia positioita ja niiden kombinaatioita. He ottivat itselleen erilaisia työtä helpottavia identiteettejä, mutta myös saivat niitä annettuina haastateltavilta. Asiantuntija- ja vierasidentiteetit olivat apuna haastattelutilanteen ilmapiirin luomisessa. Tilanteenmäärittämisestä käytiin haastateltavien kanssa kamppailua ja jos haastattelijoiden määri-

tykset pääsivät hallitseviksi, he tunsivat tyytyväisyyttä ja voitonriemuakin.

6.2 HUOLI

HYLJÄTTY TALO

Hiljaisuus lepää ylläsi
 surullisuus kuvastuu kasvoistasi.
 Niin turhaan olet odottanut askelten kaikua.
 Umpeen kasvanut polku kertoo korutonta kieltään
 yksinäisistä päivistä ja öistä.
 Kivet ympärilläsi ovat peittyneet
 vihreä sammal työntyy sen uumenista
 kivijalkasi työntävät orjantappuraa.
 Leikkivät lapset ovat poissa
 kumaraan painunut harjasi on kääntynyt alaspäin.
 Yksinäisyys ja orpous seuranasi
 vanha talo, yhä odotat askelten kaikua.

Elli Virtanen

Haastattelijoiden puheessa ilmenevä huoli oli ensimmäinen merkityssysteemi, johon huomioni tekstejä lukiessa kiinnittyi. Haastattelijat olivat huolissaan monista asioista samaan aikaan. He huolehtivat haastateltavan fyysisestä jaksamisesta ja terveydentilasta ja mahdollisesta omasta vaikutuksestaan haastateltavan jaksamiseen.

Beda: Etenkin semmosta sydänvaivasta ajatteli, että mäkin, että jaksatteko te. Kyllä kyllä, kyllä minä jaksan ja sitten tosiaan, et apua jos nyt tulee jotain rintakipuja sen jälkeen kun mä lähden täältä pois.

Iida: Sen mä kans huomasin, et sitä kans aika usein väsytti vanhuksia, et vaikka ne aina sano, et mennään loppuun asti vaan, et he ei halua jakaa tätä tai että oli jo toinen kerta, mut silti väsy niin he sano vaan, että mennään mennään, et sit kun lähti sieltä, niin ajatteli, että voi raukkaa, et nyt hän on aivan uupunu mun takia.

Fyysisen jaksamisen lisäksi haastattelijoita huolestutti haastateltavien henkinen jaksaminen. Tuntui vaikealta esittää kysymyksiä haastateltavalle, jolla oli ollut juuri surua tai josta tiesi, että hän on yksinäinen.

Beda: Mutta nyt olin niinku semmonen, että, semmonen olo, että miksi mun pitää tehdä tämä. Et miks mun pitää kiusata tota ihmistä, kun sille tulee paha mieli, kun mä kysyn näitä ja enkä mä sitten kysynykään niitä kaikkia..

Sirkka: Ja paljonhan niissä on sillai yksinäisiä ihmisiä, tai sillai, kun se puoliso on kuollu ja on jääty yksin, niin älyttömän yksin siellä...

Beda: Mutta toisaalta, haluisiko tää haastateltava kertoa mulle ihan ensimmäiseksi, että hän on yksinäinen. Mä olen kuitenkin vieras ihminen.

Hilma: Mä huomasin kans ihan saman, että varsinkin jos oli jotain kauheita tapahtumia vasta, vaikka puoliso kuollu taikka tai oli vakavasti sairas tai muuta, niin oli hirveen inhottava kysyä niitä mielialakysymyksiä sitten just näitä elämäntarkoituksellisuuskysymyksiä ja mitä kuolema merkitsee. Et ne oli tosi rankkoja.

Haastattelutilanteessa haastateltava tuo esille omia mielipiteitään, kokemuksiin ja osittaisia paljastuksia elämästään, tehden niistä tarkoituksellisia haastattelutilanteen kontekstissa. Haastattelija on mukana näiden kertomusten luomisessa. Haastattelija esittää kysymykset omien tarkoitusperiensä mukaisesti, ei haastateltavan lähtökohdista. Haastattelija peilaa kysymyksensä johonkin isompaan kokonaisuuteen tai teoriaan. Haastateltava vastaa kuitenkin haastattelijalle kuin henkilölle, joka on tietyn ikäinen, mies tai nainen, tuttu tai tuntematon, jolla on ainutkertainen ulkonäkö ja kommunikointitapa. Kaikki haastattelijan persoonalliset piirteet vaikuttavat haastateltavien tapaan vastata kysymyksiin, valintoihin, muistoihin, jotka he kaivavat esiin eletystä elämästään ja mitä puolia itsestään he tuovat tilanteeseen, ja mitä jättävät kertomatta. Haastateltavat suosivat haastatteluun mielessään asiat, joiden arvelevat tyydyttävän haastattelijan tarpeita, mutta samalla heillä on tietoisuus siitä, mitkä asiat jätetään käsittelemättä, jotta heidän yksityisyytensä, omanarvontuntonsa ja ihmisarvonsa säilyvät koskemattomina (Kaufman, 1994, 127-128).

Haastattelijat olivat huolissaan tutkimuksen luonteesta ja ristiriidasta, mikä saattoi tulla haastateltavien tutkimuksesta oleviin käsityksiin nähden. Haastattelijat huolehtivat haastateltavien sitoutumisesta tutkimukseen ja tutkimuksen vastaavasta hyödyistä haastateltaville. Koettiin epäreiluksi, että ihmiset kertovat koko elämäntarinansa ja haastattelijan tehtävä on vain rengastaa eri strukturoituja vaihtoehtoja haastattelulomakkeeseen. Haastattelijat tunsivat vastuuta kuulemastaan ja halusivat välittää eteenpäin tutkijoille kaiken, mitä arvelivat haastateltavien halunneen kertoa. Haastattelijoille haastateltavat olivat yksilöitä, persoonia. Henkilökohtainen kontakti haluttiin välittää myös tutkijoille, jotta he pitäisivät hyvää huolta aineistostaan ja haastateltujen sille luovuttamasta panoksesta. Haastattelijat tunsivat olevansa tietyllä tapaa vastuussa haastateltaviansa ja heidän tietojensa jatkokäsittelystä ja halusivat jotenkin varmistaa, että kuva, mikä heille jäi haastateltavista, säilyisi jatkossakin tutkimuksen kuluessa.

Iida: Mä oon jääny sitä miettimään, että on aika monetkin puhuneet niinku melkein koko elämänsä ja kaikki asiansa ja sitten mä oon vaan rengastanu sieltä ne kysymykset paperille ja loppujen lopuksi se jää vaan itelle se tieto, että mitä kaikkee siellä on tullu siellä haastattelun aikana ja sitten vaikka onkin nivas-ka ympyröityjä numeroita, niin paljonko se sitten kertoo siitä ihmisestä. (Beda ja Hilma myöntelevät)

Hilma: --- monet sitten ihan epäilikin, että onko tästä sitten mitään käytännön hyötyä. että tutkiiko näitä kysymyksiä sitten kukaan.

Ester: Että eihän ne ollu niinku yksilöitä, et sehän se säälistääkin, et tilastoihin niinku menee, et kun ne ihmiset kuitenkin avaa niinku sen koko elämänsä siihen, niin mun mielestä sitä tietoo pitäis periaatteessa käyttää sit johonkin muuhun, koska se on mieletöntä, mitä se tieto, et mitä pystytään tolla tavalla saamaan, niin mun mielestä sitä pitäis myös käyttää muulla tavalla niinku hyväks..

Sirkka: Et semmonen tunnehan mulle siitä jää, että me tehdään tämmöstä nol-latutkimusta, joka itseasiassa ei välttämättä kauheen tarpeellistakaan oo. Sit ne ihmiset on osa tosi vakavissaan siellä ja ne kuvittelee, et kun ne sanoo mulle, että mä tarvitsen kävelykepin tai et mä tarvitsen uudet silmälasit, ne luulee, et mä oon se henkilö, joka hommaa ne niille. Niin siinä on semmonen joskus sil-lai semmonen voimaton olo, et mä en voi todella tehdä mitään niiden hyväks, Mä käyn siellä ja esitän ne kysymykset, olen kohtelias ja lähden sieltä ulos, kos-ka niinhän tätä työtä tehdään. Eikä mulla oo mitään resursseja, aikaa eikä mah-dollisuuksia niinku rueta niitä hommaamaan niille. Niin se on semmonen asia mikä on vähän jääny harmittamaan tai sillai, et ois voinu tai tuntuu siltä, että tai ite tajuaa sen niin selvästi, että turhaa heidän on niitä asioita siinä mielessä kertoo, koska he ite toivoo, että jotain konkreettista tapahtuu, eihän sitä niinku voikaan tapahtua.

Haastateltavan tiedot tilanteesta perustuvat monesti vain kirjeeseen, jossa on kysytty lupaa tulla haastattelemaan ja selitetty tutkimuksen aiheita suppeasti. Tutkijoiden virkanimikkeet eivät kenties anna sitä informaatiota, jota oli tarkoitus antaa, koska haastateltavalla saattaa olla oma, kenties virheellinenkin, käsitys kyseisistä nimikkeistä. Tämän perusteella haastateltavan tulisi tehdä oma tilanemäärityksensä (Gilbert, 1980).

Tilanne oli sikäli paradoksinen, että haastattelijat tiesivät, että aineisto koodataan numeroiksi ja kummastelivat haastateltavien tunnepitoista suhtautumista aineiston käsittelyä kohtaan, mutta toisaalta taas suhtautuivat itsekin aineiston jatkokäsittelyyn tunteenomaisesti, kuten edellä kävi ilmi.

Sirkka: Mutta se on niin jännä, koska niille ne kysymykset on niin henkilökohtaisia ja sitten ite kumminkin tajuaa, että käy useita tekemässä, että nehän on niinku van yhdet lomakkeet, eikä kukaan niin kauheen ronki, että mitä se Mönkkösen mummo nyt sano tähän asiaan just. Nää joskus niinku pelkää sitä, et just heidän yksityiselämänsä tarkkaan jossakin virastossa ronkitaan. Jos he

nyt sanoo tuloikseen sen ja sen, niin joku vie heiltä jonku pois. Vaikka ikkunanpesun tai kotipalvelun. Tämmösiä ne niinku pelkää...

Haastattelijat painivat kahden tulen välissä. Toisaalta haastattelutilanteeseen täytyi laittaa itsensä sataprosenttisesti likoon, mutta yhtälailla täytyi säilyttää tietty välimatka, jotta jaksaisi jatkaa eteenpäin vaikean haastattelun jälkeen ja sulkea oven perässään ilman, että jää syyllinen olo. Haastateltavien esittämät kyläilypyynnöt mietityttivät myös, kuinka suhtautua niihin ja toimia tilanteessa mahdollisimman oikein.

Vieno: Et, et jää ehkä surettamaan jonkun ihmisen kohtalo tai miettimään, että mitenkähän se eteenpäin pärjää.

Sirkka: Mutta sitten kun ne ihmiset on niinku väsyneitä ja kuolemassa ja masentuneita ja ne rastii johonkin lomakkeeseen, että minusta tuntuu, että olisi parempi, että olisin kuollut ja tämmösiä, niin kyllähän ne on myös rankkoja. --- Se on sillä tavalla, et sitä ei just ota niin, että sitä just päiväkausia enää sitten mietti, sitä ihmistä, no voi hyvään aika mitenkähän mä, mitäköhän mä nyt hänelle tekisin, että se kyllä häipyy mielestä sillä lailla, ettei sitä niinku pitempään, mutta että sen päivän jälkeen on aivan kuitti.

Sirkka: Et joku kävis. Et nimenomaan kävis kahvilla tai veis kävelyllä tai...niinku tämmöstä ne tarttis ihan hirveesti. Siellä löytyis todella paljon semmosia ihmisiä. Et ite aattelee, et kun sieltä lähtee ulos, että jonkun pitäis tuon ihmisen luona käydä.

Iida: Sitten sitä, millä tähän kahvikutsuun ja käymään myöhemmin, niin mietti, että miten niihin suhtautuu, kun aika monet kuitenkin sano, että tervetuloa toistekin, niin ni, että jos tietää, että ei ehkä kuitenkaan mene, pitäiskö siinä tilanteessa sanoa, että en varmaan tuu, mutta sitten kuitenkin melkeen aina sanoo kuitenkin, että katotaan, jos tavataan tuolla kadulla, kun lähekkäin asutaan tai jotain sellasta, miten siihen olis sit pitäny vastata, mulla jäi sekin vielä epäselväks. (Beda ja Hilma myöntelevät)

Vieno: niin siitä tulee sellanen, että jos mä poikkeen joskus siellä, niin sit tulee niitä muitakin. Ei sitä päästä sillai mieleensä.

Haastattelijat olivat huolissaan haastateltaviensa luottavaisuudesta. He ihmettelivät ja päivittelivät, kuinka kilttejä haastateltavat olivat vieraille ihmiselle ja paljastivat elämänsä salaisuuksia ja vastasivat rohkeasti intiimeiltä tuntuneisiin kysymyksiin. Huoli oli ristiriitaista haastattelijoiden työhön ja positiokombinaatioihin nähden, koska heidän tehtävänä oli nimenomaan luoda luottamuksellinen suhde haastateltavaan ja saada heidät vastaamaan lomakkeen kysymyksiin.

*Iida: Sitä mä kyllä aattelin, että mitä ne ihmiset ite aatteli, että ne päästää kotiin-
sa ihan ventovieraan ihmisen ja alkaa puhua, että kyllä se on aika erikoinen ti-
lanne sillee.*

*Beda: Joo sama kun siinä alussa tulee terveydentilakysymyksiä niin mä saatan
istua siellä olohuoneessa ja ne menee jonnekin kaukasimpaan huoneeseen ha-
kemaan lääkkeitä, että mitäs lääkkeitä olikaan, että luottaa ihmiseen sillä taval-
la. Vaikka nyt on tapahtunu kaikenlaista, niin silti, että ihan luottaa vieraseen.*

*Iida: Ja sitten jotenkin se, että mä kävin yhdelle haastattelulle lopuks sitten kau-
passa, kun kävi ilmi, että oli hyvät tarjoukset ihan naapurikaupassa, että annea-
taan rahapussi mukaan ja kodin avain, että luottamus on tosi iso.*

*Beda: että ne oli kyllä aivan ihania ihmisiä, kun aattelee, että mimmonen tent-
taus se on, miten he on suhtautunu siihen niin positiivisesti.*

*Iida: Sitä ite luulee, että joku vatsantoiminta, että haluuko ne semmosesta ker-
too, tälläset jotka menee niinku muka niin intiimille alueelle, mutta heille se
on kuitenkin semmonen asia, että siitä on totuttu puhumaan, ehkä lääkärille
tai sitten, että ei se ehkä kuitenkaan oo tabu.*

*Vieno: Kyllä joo, et mä oon kans hämmästyny siitä avoimuudesta miten sielt
tulee kaikkea, siis muutakin.*

Sirkka: Nimenomaan, et hyvinkin intiimejä asioita.

*Vieno: Kyllä, et se on sillälaililla oikein tyrmistytänny, et ventovieraalle ihmiselle
niinku uskoutuu sillä tavalla, miten he tekee.*

Huolta kannettiin lisäksi yleisestä yhteiskunnan suhtautumisesta vanhuksiin.

*Sirkka: --- niin se tuntuu, niinku kaikki nää elämänohjeet, elämänasenteet, mi-
tä siellä on ja se viisaus ja se tieto mikä heillä on ihan sen pitkän elämän takia,
niin sitä on niinku miettiny, et se on semmonen huikaa juttu mikä siellä on ,
että niitä ei ajateltais vaan niinku kustannuksina, palveluiden käyttäjinä ja
semmosena taakkana, vaan et siellä, niissä päissä on niinku valtava määrä kai-
kenlaista asiaa....*

*Vieno: Joo, et just tää on tuntunu pahalta, et nykyajan yhteiskunta ottaa heijät
just kustannuksina, et ei niinku ajatella ollenkaan, että minkälainen reservi
siellä on niinku tällä elämäkokemuksella ja sen tuomalla sellasella viisaudel-
la, et mitä voitais hyödyntää, et he on nähny ja heiltä vois niinku ottaa oppia,
joistakin tietyistä...*

Sirkka: Joo, et se on niinku semmonen pääoma mikä hukataan.

Huolirepertuaarissa haastattelijoiden huoli kohdistui monenlaisiin asioihin sa-
manaikaisesti ja aiheutti myös ristiriitaisuutta. Toisaalta he huolehtivat haasta-
teltavien fyysisestä ja henkisestä jaksamisesta, toisaalta taas omasta jaksamisesta
ja jatkovastuustaan haastateltavan yksinäisyyden tai kyläilypyynnön edessä.
Haastattelijat olivat ylpeitä luottamuksellisen suhteen muodostumisesta, mutta

samanaikaisesti huolehtivat haastateltavien luottamuksen määrää ja kuvittelivat, kuinka sitä voisi halutessaan käyttää väärin. Huoli yhteiskunnan suhtautumisesta vanhuksiin oli myös ristiriidassa heidän omien positiivisten kokemustensa kanssa. Haastattelijat huolehtivat haastateltaviensa tietojen käytöstä tutkimuksessa ja persoonien häviämisestä tutkimusaineiston koodaamisen myötä.

6.3 TERAPEUTTINEN TILANNE

En itke kivusta
 anoessani valoa
 kun tienoon peittää pimeys.
 En itke pelosta
 kun varjot pitenevät.
 Itken siksi,
 että niin pitkä on aika
 illasta aamuun.

Elli Virtanen

Ihmiset ovat usein innokkaita jakamaan ongelmiaan ja murheitaan neutraalin tilanteessa mukana olevan ihmisen kanssa. Haastattelijana on vieras, empaattinen kuuntelija, intiimin ja monimutkaisen perhe-, naapuri- tai hoitoympäristön ulkopuolinen henkilö, joka koetaan riittävän luotettavaksi, jotta henkilökohtaisia asioita uskalletaan jakaa. Tämän vuoksi haastattelutilanne usein palvelee myös terapeuttisena vuorovaikutuksena (Kaufman, 1994, 134).

Haastattelijan tulee ottaa huomioon eettiset kysymykset koskien vuorovaikutustilannetta. On huomattava, kuinka haastattelu vaikuttaa haastateltavaan ja kuinka stressi sekä mahdolliset muutokset minäkuvassa käydään turvallisesti läpi. Tutkimushaastattelun lähestyminen terapeutin haastattelun suuntaan on pidettävä mielessä. Haastattelijan on varottava, ettei tilanne ryöstäydy sellaiseksi, ettei hän pysty sitä enää hallitsemaan (Kvale, 1996, 111, 125). Ikivihreät-haastatteluissa, etenkin yksinäisten ihmisten kanssa keskustellessa, tuntui joskus, että pystynköhän viemään haastattelun kunnialla loppuun ja käsittelemään haastateltavan esille tuomia vaikeita asioita rakentavasti hänen kanssaan. Usein tällaiset keskustelut lähtivät liikkeelle haastattelun puolivälin jälkeen, kun läheisyyden ja luottamuksen tunne oli saavutettu.

Terapeutin tilanne haastattelun kulussa tuli haastattelijoiden puheessa selkeästi esille aineistoa lukiessani. Haastattelijat tiedostivat myös itse olleensa välillä haastateltaviensa terapeutteina. Puhetta terapeuttisista tilanteista oli vä-

hän verrattuna esimerkiksi huoli-puheeseen, mutta mielestäni puheenvuorot olivat lyhydestään huolimatta voimakkaasti painottuneita, joten niistä muodostui sen vuoksi yksi repertuaari.

Vieno: Joo koska tietävät, et tää on sillä tavalla luottamuksellista, moni sanoo, et kun tää on tällänen luottamuksellinen niin mä voin kertoa tämmösen asian, justiinsa näin, ett en oo koskaan kertonu, enkä puhunu kenellekään, koska en oo uskaltanu. Ja sitten moni sanoo just sitä, että se tuntuu, niinku semmonen asia, mikä on painanu kauan, tuntuu hyvältä niinku pukee se sanoiks, et joku kuuntelee niinku sen, mitä he haluaa sanoa.

Haastattelijat kokivat terapeuttisen tilanteen syntyneen poikkeuksesta silloin, kun haastateltava alkoi paljastaa heille salaisuuksia tai vaikeita henkilökohtaisia asioitaan ja itse haastattelu jäi sivuseikaksi.

Ester: ja sit taas on joku semmonen, että ne paljastaa semmosii asioita, tai muutama ainakin on paljastanu, mitä koskaan ikään ei oo kertonu aikasemmin. Ja sit on itkeskelty siinä ja ja on tullu vähän semmonen tilanne, et oonks mä tässä nyt haastattelijana vai oonks mä niinku terapeuttina, et on ollu sit aika ristiriitastii, et yhen kerran oon tehny sitten niin, että jatkoin niinku, että toisella kertaa. Et se tuntu niinku kaikkein luontevimmalta, ettei niinku naks ovi kiinni, et just oli toinen päässy purkamaan niinku ahdistusta ja paineita.

Sirkka: Saattaa olla esimerkiks asioita, joita eivät oo kertoneet edes omille lapsilleen, vaan jollekin joka vaan kävelee ovesta sisään pariks tunniks ja häipyypöis.

Vieno: Mutta ehkä jotkut sellaset mitä toiset ihmiset on tuonu hyvinkin semmosia vaikeita asioita esille, justiinsa jostakin avioeroista tai perheväkivallastakin tai sairastumisista. Ehkä tällaset kai sitä sitten päällimmäiseks jää mieleen.

Iida: Niin tästä vieraasta ihmisestä, että toisaalta monet sano mulle, että ei he ookaan puhunu kenellekään muulle. Että toisaalta, että on vieras ihminen joka menee ja kuuntelee, että he puhuu semmosia ihan vaikeita kokemuksia ja heidän tuntemuksiaan...

Beda; ...Mitä taas ei tutuille haluakaan kertoa.

Iida; ...niin mitä ei oikein lapsillekaan oo puhunu.

Haastattelijat kertovat terapeuttisen tilanteen syntymisestä myös siten, että haastattelijaa vastaan hyökättiin jonkun haastateltavaa harmittavan asian takia ja näin purettiin pahaa mieltä aiheuttavan tekijän herättämiä tunteita. Haastattelojoilta saatettiin toivoa myös apua vaikeissa tilanteissa.

Sirkka: mut, että mulla ei oo valtaa antaa kävelykeppiä eikä valtaa siirtää meitä pois EU:stä tai valtaa hommata hänelle sosiaalipalveluja tai mitään tämmösiä. Semmosia ioutu niinku, ruöpsäytetään omaa pahaa mieltä tai joku mikä har-

mittaa, tietysti mä oon ajatellu, että se joku mikä, että onpahan nyt edes joku, joku tämmönen ihminen, joka on miettiny tämmösiä juttuja, että saa nyt sen sitten kertoo ja kyllä sitä jaksaa aina kuunnella, mutta vähän hassulta aina tuntuu, että ihmiset ei niinku erota mitä varten siellä oikein ollaan.

Vieno: Se on, et he kokee niinku haastattelijan monta kertaa semmosena konkreettisena avuntuojana, et nyt kun mä tälle sanon kaikki, niin kaikki asiat korjaantuu. Niinku tämmönen ihan utopistinen näkökanta.

Terapeuttinen tilanne -repertuaarissa haastattelijat saivat terapeutti-identiteetin. Heidät miellettiin turvallisiksi ja luotettaviksi henkilöiksi, joille haastateltavat pystyivät purkamaan elämänsä vaikeita asioita. Haastattelijat ottivat identiteettinsä yleensä hyvin vastaan ja olivat siitä ehkä ylpeitäkin. Tilanteissa, joissa terapeutti-identiteetti syntyi hyökkäyksen kautta, haastattelijat saattoivat kuitenkin ihmetellä heille annettua toimintafunktiota.

6.4 KOHTAAMINEN

Tule minulle tuttavaksi

tule kanssani karkeloon.

Tule seuraksi satujen saaren

jaamme yhdessä aarteet sen.

Tule minulle tuttavaksi, sinä tyttöni pellavapää
sinun kanssasi riemuisasti, sadun saarella unia nään.

Tule käykäämme käsityksin, kuunsiltaa saaren luo
tule ystäväs vierelleni ja valtiaaks saaren tuon.

Elli Virtanen

Attraktio on yksi ihmisten välisten suhteiden perusulottuvuus. Attraktio voi olla symmetrinen tai epäsymmetrinen. Pääsääntöisesti suhteet usein kuitenkin muodostuvat symmetrisiksi. Ihmisten välinen vuorovaikutus on vaihtoa, josta saa erilaisia palkintoja, mutta siitä on myös monenlaisia kuluja. Samankaltaisuus on eräs voimakas attraktioon vaikuttava tekijä (Eskola, 1979, 129-130, 136).

Haastattelijoiden täytyy vuorovaikutuksessa määrittää koko ajan positiokombinaatioitaan ja käytössä olevaa identiteettiä. Tätä toimintaa voi verrata vaakaan, jonka kupit ovat jatkuvasti liukumassa ylös ja alas. Kun kupit saavuttavat tasapainon, tilanne voi muodostua symmetriseksi. Tällöin haastattelijan ja haastateltavan välillä saattaa tapahtua esimerkiksi voimakas lähentyminen, jota tässä nimitän kohtaamiseksi. Kohtaaminen on Virpi Uotisen (henkilökohtainen tiedonanto) kehittämä termi, jota hän on käyttänyt tehdessään ryhmähaastatteluja.

Kohtaaminen voisi selittää voimakkaan läheisyydentunteen ja tuttav-

lisuuden, jonka itse koin joidenkin haastateltavien kanssa. Näissä tilanteissa koin läheiseksi ja tutuiksi haastateltavat, joilla oli samankaltaisia arvoja ja mielipiteitä kuin itselläni. Heidän kanssaan vuorovaikutus sujui kitkatta ja vuorovaikutus oli helpompaa kuin haastateltavien kanssa, joilla oli paljon omista arvoistani poikkeavia mielipiteitä tai kokemuksia.

Kohtaaminen ja terapeutin tilanne ilmenivät haastattelijoiden puheessa usein samassakin puheenvuorossa limittejä. Sekä terapeutin tilanteen että kohtaamisen haastattelutilanteessa mahdollistaa luottamus. Kohtaamisen olen erottanut terapeutin tilanteesta kuitenkin siten, että terapeutin tilanne on epäsymmetrinen, toinen on vahva terapeutti ja toinen heikko asiakas, joka tarvitsee kuuntelijaa ja apua. Kohtaamisessa tilanne muodostuu symmetriseksi. Terapeutista ja asiakkaasta tulee tasavertaisia ihmisiä, jotka jakavat kenties yhteisen salaisuuden, kokemuksen tai muuten tuntevat samankaltaisuutta. Haastateltajille muodostuu tällöin ystävä-identiteetti. Joskus kohtaamiseen päädyttiin terapeutin tilanteen kautta.

Virpi Uotinen: Joihinkin tuli silläläilla semmonen kontakti että joo. Miten, jos sä aattelet niitä ihmisiä, niin mikä siinä oli, että siit kontakti?

Iida: Ehkä se oli niitä missä puhuttiin paljon, että siinä sitten niinku myös vastavuoroisesti vaihdettiin jotain. Että siinä tuli semmonen ei ollu enää pelkkä semmonen tenttaus-haastattelusuhde, että siinä tuli sitten muuta.

Sirkka: Mutta sitten toisaalta on pari ihmistä on ollut semmoisia, jotka ei oo missään tapauksessa huonokuntoisia, että olis ollu avun tarpeessa, vaan että semmosia, että synkkas hyvin, että olis ihan kiinnostavaa, jotain yhteisiä harrastuksia löyty esimerkiksi joitten parissa olis ihan kiintoisaa. Mä metsästä, niin sit se on semmonen, että täältä on löytyny pari ihmistä, että vois olla, että lähdetään jatkossa sitten. Vasta osotteita on tässä niinku vaihdeltu, että otetaan ensi syksynä yhteyttä. Että niinku tämmöstä on. Et ei ne oo mitään avun tarpeessa olevia vaan tämmönen yhteinen harrastus.

Ester: niin sit kuitenkin, että se on mun mielestä ihan mieletöntä, että et huomaa, et vaikka siinä on niinku hirvee ikäero niinku mun ja sen haastateltavan välillä, niin löyty semmosii yhteisiä intressejä ja tämmösiä niinku, niin tuntu välillä just ettei ookaan niit kuiluja tai sitä ikäkuilu ollenkaan, että asioitahan nää vaan on ja toinen ehtiny vaan pidemmän aikaa tarkastella jotain asiaa tai miettii sitä, et ne oli semmosii kauheen positiivisii tai mitä mä pidin positiivisina että...

Tyyne: joo ihan sama juttu, et sellai kenen kaa synkkas tai hirveen hyvin ihan muistakin tai niihin liittyen sit syventäen jotain aiheita ja sit ne saatto iteltäkin jotain kysellä ja kertovat ja semmosia mielenkiintosa juttuja mitä niille oli tapahtunu ehkä joskus aikasemmin ja et kerta kaikkiaan niinku pelas, niinku miten kene ihmisen kanssa tahansa kun rupee tulemaan toimeen, et niinku hirveen kiva et sit kun tulee itekin pois et niinku on hirveen hyvä mieli ja semmonen ja tottakai sit kun on olo niin sit se haastattelukin menee sillei en sano, et...

vaikuttaa sitten, kai se on sit ihan sama juttu kun muunkin ikästen kanssa, et sit toisten kans vaan tulee ja toisten kans ei niin hyvin ehkä.

Miina: Niin kyllä ainakin parissa tuota tais sanookin, että mehän ollaan niinku sisaruksia (naurua) mä olin et juu juu kyllä varmasti.

Virpi Uotinen: Tuntukse myös sit?

Miina: juu juu kyllä ihan tuntu siltä.

Beda: Jotenkin sitten, kun saa siihen semmosen luottamuksen syntymään, että alussahan tietysti vähän varauksella, että mitäs tää nyt oikein on ja muuta, minkäslainen tyyppi tuokin on joka haastattelee, mut sit tulee semmonen, just kun päästään niinku syvemmälle, et puhutaan vähän muustakin ja kysymykset sinne väliin.

Iida: Joo niin joo niiden kanssa löyty semmonen (Nuorempien haastateltavien naisten kanssa yhteys) ja toisaalta sit niitten haastateltavien puolesta, että jotkut sanokin jo jossain vaiheessa, että heistä tuntuu, että nyt on ihan uus perhetuttu tullu, kun on haastattelua menty läpi ja siellä on tullu niin lähelle että. Tietenkin siinä kun sillai kun koko elämänsä tuo siihen, niin siinä tulee semmosta, että sitten jos vois ottaa vielä niinku semmosta eläytymistä ja sympatiaa ja kaikkea muuta, niin kyllä siitä niinku tulee semmonen (Beda ja Hilma myöntelevät) tunne.

Virpi Uotinen: Onko teillä ollut sellaista ihmistä siellä vastassa tai semmoista tilannetta, että ootte oikeesti miettineet, että ton ihmisen luona mä voisin käydä uudestaan, että siinä oli jotain sellaista spesiaalia siinä teidän välisessä suhteessa? Tai, että tuohon ihmiseen olisin voinut haluta tutustua paremmin?

Sirkka, Vieno, Tilda: Joo.

Kohtaamisessa tärkeä elementti ainakin haastateltavan puolelta oli uuden ihmisuhteen jatkuminen haastattelun loputtua. Haastattelijat saivat kyläilykutsuja ja heidän jatkosuunnitelmistaan oltiin kiinnostuneita.

Sirkka: Kauheesti, tai no ei kauheesti, mutta jonkun verran on ollut niinku semmosia kyläänkutsuja. Niinku sellasia, että ne haluaisi pitää yhteyttä muutenkin. Että tulla nyt tänne käymään. Osa tietysti sanoo sen vain niinku kohteliaisuuttaan ja näin, mutta osa varmaankin ihan oikeasti tarkoittaa sitä, että tulis niinku käymään. Pistäydy ohikulkiessas kahvilla ja...

Vieno: joo, kyllä...

Miina: No yks oli semmonen semmonen rou, neiti-ihminen, joka asu toisen yksinäisen henkilön kanssa, joka ei ollu kotona, niin tuota hän hän kyllä rupes ihan ihan viittas niinku siihenkin, et ei meillä varmaan kauheen iso ikäero olis (naurua) ja tuota ja sitten jo niinku hyvin noin niinku sillai aika henkilökohtaisesti sitten ja sitten toisessa paikassa myöskin hän oli avio... hänen miehensä oli myöskin mukana ja heillä siis tarjottiin oikein kaikenmaailman kakut ja kaikki tarjottiin ja tää rouva sano, et hyvä ihme, että sinun kanssahan voi jutella että ihan niinku tuota vertaiselleen tai melkein kuitenkin (naurua) niinku näin, että että tuota niin siinä on varmaan sattuu nyt sillä lailla taas niissä tapauksissa, et eihän näitä voi yleistää tietenkään.

Kahvittelu ja ruuan tarjoaminen koettiin tärkeäksi osaksi kohtaamista. Tämä liittyy varmasti myös kulttuurimme kohteliaisuus- ja käyttäytymissääntöihin, kahvin ja ruuan tarjoaminen on kulttuurissamme hyvän tahdon ja vieraanvaraisuuden osoitus. Yhteinen kahvi- tai ruokailuhetki toimi epämuodollisena osana haastattelutilannetta, jossa oltiin haastateltavan omalla alueella, kun hän sai vuorostaan "hallita" tilannetta tarjoilemalla kahvia tai ruokaa. Näin haastatteli ja haastateltava tavallaan vaihtoivat roolejaan, kyselijästä tuli vastaaja ja päinvastoin.

Hilma: Sen muuten huomaa, et sitten, kun jotkut tarjos kahvia, niin sit tällä kahvitauolla ne rupes hirveesti niinku tenttaamaan niinku iteltä, mitä sä nyt niinku teet, opiskeletko sää ja silleen.

Iida: Ja monet on varautunu siihen (kahvin tarjoamiseen) ja että on ihan leivottu ihan sitä varten tai ainakin haettu kaupasta jotain hyvää, keksejä tai jotain, että se on semmonen kohteliaisuus tai semmonen hyvän tahdon ilmaus, että juodaan yhdessä kahvia.

Sirkka: Ne on tarjonnun mulle ruokaakin pari kertaa. Sit on ollut joku, et jotain mä olin ollut aikaisemmin haastattelemassa niinku viime syksynä eri projektissa ja nyt tässä.- ja oltiin niinku varauduttu, et jahaa, sieltä tulee se tuttu haastatteliija. Sille oli tehty ruuat valmiiksi. Että kun minä tulen ja musta oli niinku justiin pidetty silleen, oikein odotettu, että nythän se tuttu tänne taas tulee. Ja sit samaten jossakin tuolla kadulla on tullut niinku vastaan, että terve, ja että käymään, niinku kylään vois tulla.

Kohtaamisrepertuaarissa haastattelijoiden henkilökohtainen sitoutuminen haastatteluun tulee esille. Heille muodostui ystävä-identiteetti, jonka kautta he tasavertaisina haastateltaviensa kanssa keskustelivat kaikenlaisista asioista ja tunsivat läheisyyttä. Kaikki haastattelijat olivat kokeneet kohtaamisia ja puhuivat niistä erityisen lämpimään sävyyn.

6.5 VALTA

SINÄ, MINÄ, ME

Kun aamukuudelta työnnän parempiosaisen askeleiden jäljet kasaan ja kiikutan tunkiolle,jää jäljelle vain omat askeleeni.

Olen ansainnut leipäni. Siinä ne loistavat hetken yksinäisyydessä, niillä on tarkoitus.

Kunnes tulevat tallatuiksi.

Seuraavana aamuna,toivotonta,en löydä enää omia askeleitani.

Aloitaa alusta, lakaisen kaikki pois

tehdäkseni tilaa, yksinäisille askeleilleni.

Elli Virtanen

Haastattelija ja haastateltava muokkaavat tilannetta oman luonteensa, valintojensa ja toimintansa kautta. Haastattelijan ja haastateltavan suhde on kuitenkin tilanteesta riippumatta aina jossain määrin epäsymmetrinen. Toinen on aina se, joka pyrkii saamaan tietoa toisen elämästä. Tilanteen epäsymmetrisyydestä seuraa, ettei keskustelu ole niin luonnollista ja vapaata kuin mitä se olisi ilman tätä valtarakennetta (Jylhä, 1994). Haastattelut ovat dialogisia tekstejä, jotka ovat suurelta osin haastattelijan rakentamia (Briggs, 1986, 13).

Sosiaalinen asema on henkilöiden välisten suhteiden pystysuora dimensio. Toisilleen vieraat henkilöt teittitelevät, tutut sinuttelevat. Sillä jolla on korkeampi asema, on yleensä enemmän valtaa. Vallan käsite viittaa ennen kaikkea suhteeseen, mikä henkilöillä on toisiinsa. Valta voi olla symmetristä tai epäsymmetristä, riippuen tilannetekijöistä. Etenkin sosiaalisena vaikutuksena se voi olla sekä että. Vallasta puhuessamme emme niinkään tarkoita henkilön tosiasiallista vaikutusta vaan mahdollisuutta vaikuttaa. Valta on siis niin sanottu. dispositiokäsite, jollaisen mittaaminen on vaikeaa (Eskola, 1979, 111-114).

Vallasta ei puhuttu paljoakaan suoranaisesti haastattelijoiden puheenvuoroissa, mutta valtarakenteisiin viitattiin kyllä rivien välistä. Sinuttelu ja teittittely olivat yksi vallasta puhumisen ilmenemismuoto. Samalla tavalla haastattelijan positiokombinaatioista puhuttaessa viitataan valtaan ja sen käyttöön. Vallasta puhuttaessa on mielenkiintoista huomata, että ennako-odotukset haastattelutilanteesta ovat olleet molemminpuolin epäsymmetrisiä. Huolimatta haastattelijan positiokombinaation suomasta tilanteenhallitsija-identiteetistä, haastattelija on kokenut itsensä alempiarvoiseksi haastateltavaan nähden kronologisen ikänsä vuoksi. Haastateltava puolestaan ei pidä ikänsä välttämättä sellaisena tekijänä, jonka varassa voisi tuntea itsensä ylempiarvoiseksi, vaan sosiaalinen asema ja yliopiston arvostus saavat aikaan kunnioituksen haastattelijaa kohtaan. Tavallaan tilanne ei olekaan niin epäsymmetrinen kuin se ehkä kahden samanikäisen haastattelutilanteessa voisi olla. Vaikka haastattelutilannetta ja etenkin haastattelun aloitusta yleensä pidetään haastattelijan eduksi epäsymmetrisenä, tässä tapauksessa molemmat osapuolet ovat olleet jossakin suhteessa vahvoilla, jolloin tilanteen on ollut helpompi muuntua symmetriseksi.

Sirkka: Mut mä oon vaan huomannu sen mikä oli musta hirveen yllättävää, koska itselle oli niinku luonnollista, että tottakai teittitelee itseään huomattavasti iäkkäämpää ihmistä, niin he teittittelivät minua siksi, että minä tulen yliopistolta ja olen korkeasti koulutettu ja korkea-arvoinen ihminen. Et mä olen maisteri sieltä jostain yliopistolta tulee heitä tervehtimään tavallisia työläisiä (naurua). Et mä teittitelen heitä, koska heillä on ikää ja ehdottomasti teittitelen ja sit he teittitelee minua sen takia ja sit he on vahingossa jossakin kohdassa sinutelleet ja sitten on että anteeksi, että minä nyt vahingossa sinuttelin, sitten

minä, että ei mitään, että sopii minun puolestani että sinutellaan. Sit kauhee helpotus, että ai tässä voidaankin olla niinku tuttavallisia ja sen jotenkin tullu niinku ilmi, että kun he aatteli, että yliopistolta ihan tulee, että eihän sitä nyt osaa sinutella. Mikä itestä tuntuu huvittavalta, mutta mikä sinänsä näille, et kun siinä iässä maisterit on ollu niinku jotain.

Vieno: sama kun pelkkä ylioppilas on heijän nuoruudessaan ollu jotakin suurta, että oikein ylioppilas. Ja just tämä, että kyllä suurin osa automaattisesti teititelti niinku minuakin, mutta on sitten osa, että kun sanoo, että kun on noin paljon nuorempi ihminen, niin niin, et mielellään sinuttelee ja näin, mutta et suurin osa ihan teitittelee.

Sirkka: Niin joo, mulla on ollu jotkut ollu näissä nuoremmissa on ollu silleen, että alkuun, että tervetulemaan sisään ja siinä ite niinku aloittaa teitittelemällä ja mulla on ollu niinku just se niinku siinä sitten vaikeeta, no sitten on tehty ne sinunkaupat sitä silti meinaa kääntyä siihen ja huomaa, että se on helpottanu haastattelun sujuvuutta se joissakin tapauksissa, että on tehty ne sinunkaupat, kun hän on päässy siitä jännityksestä, että tämmönen majister tulee heiltä tänne jotakin kyselemään tai jotakin (naurua). Niin se juttu on alkanu luistaa paljon tuttavallisemmin tai helpommin, että ei jännitä niin paljoa. Se on niinku itteensä yllättäny, kun ei tän ikäpolven ihminen aina ajattele tommosia sosiaalisia arvoasteikkokysymyksiä enää kysymyksinä niin selkeesti vaan ajattelee, että iän vuoksi teititellään vaan, että ikäero on se syy.

Sinuttelu haastateltavan puolelta ilman sinunkauppoja rikkoo haastattelijan tilanteenhallitsija-identiteettiä, koska se aiheuttaa epätietoisuutta, onko sopivaa sinutella haastateltavaa vai tulisiko jatkaa teitittelyä.

Sirkka: Mut sitä mä oon just miettiny, et mitä siinä tekee, kun toinen on kauheen luontevasti alkanu siinä sinuttelee ja itte vaan teitittelee ja niin ja näin ja toisaaltahan niinku käyttäytymissäännöissä on sekin, että vanhempi voi niinku vanhemman oikeudella sinutella ja edelleen nuoremman pitäis teititella ja sit siinä niinku ite miettii, et käyttääkö hän vain sitä vanhemman oikeutta vai haluaisiko hän sinutella, niin siinä on just se, että kun näitä kiemuroita ei sillä tavalla oikein tiedä, että mitä siinä sitten siinä tilanteessa sitten tekee kun toinen on heti, että tervetuloa sisään ja istuhan tuohon ja mitäs sinä opiskelet ja niin ja näin.

Haastattelijat kokivat nolona haastateltavansa teitittelyn sinunkauppojen jälkeen, vaikka teitittelyn syynä oli heidän mukaansa puhtaasti haastattelulomakkeen kysymysmuoto. Jäin miettimään oliko näin todella, vai halusivatko haastattelijat teitittelyllä osoittaa ylempi-arvoisuuttaan. En pystynyt saamaan tähän kyllin varmaa vastausta ja jätän sen siksi avonaiseksi kysymykseksi.

Tilda: Niitä (haastattelulomakkeen kysymysten muotoja teitittelymuodosta sinuttelumuotoon) on kyllä vaikeeta alkaa vääntämään siinä ja sit siinä tulee niinku sellanen olo, että ei niinku kunnioita sitä niiden sinuttelutarjousta ja siinä kuitenkin pitää siinä sitä teitittelymuodon sitten välillä (Sirkka ja Vieno myöntelevät).

Vieno: joo, et sit tulee sit niinku sellanen mut sen huomannu, et on se hanka-

la rueta yrittää kesken kaiken vääntää niitä kysymyksiä sinämuotoon.

Tilda: Joo ja sen vähän aikaa muistaa ja se menee ihan luontevasti

Vieno: Mutta sitten taas se sieltä rapsahtaa, että onko teillä ollu viimeaikana.

Virpi Uotinen: Onks tullu palautetta, että miks te taas teitittelette?

Sirkka, Vieno, Tilda: (yhteen ääneen) Ei.

Bourdieu (1996) on sanonut: "Ei ole mitään todellisempaa ja realistisempaa tapaa tutkia kommunikaatiota yleisessä muodossaan kuin keskittyä käytännöllisiin ja teoreettisiin ongelmiin, jotka ilmenevät haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutuksessa". Vaikkakin tieteellinen tutkimushaastattelu poikkeaa objektiivisuutensa vuoksi tavallisemmista vuorovaikutustapahtumista, se on kuitenkin sosiaalinen suhde. Haastatteluvuorovaikutuksessa on mahdollisuus samantapaisiin vääristymiin ja väärinkäsityksiin kuin missä tahansa vuorovaikutustapahtumassa. Vääristymiä on vain opittava ymmärtämään ja hallitsemaan. Haastattelijan tehtävänä haastattelun alkaessa on selvittää mahdolliset vääristymät haastateltavan kanssa ja oppia ymmärtämään haastateltavan suhtautumista. Samalla haastattelijan on luotava käsitys siitä, mitä voidaan ja mitä ei voida sanoa, painotuksien muodot, joilla vältetään tiettyjä puhealueita ja kehoitteet, joilla haastateltavaa rohkaistaan puhumaan. Ikivihreät-haastatteluissa oli joitakin monille ihmisille arkoja ja vaikeita aihealueita, joiden esittämisessä haastattelija sai olla erityisen tarkkana, jotta kysymykset eivät loukkaisi kenenkään intimitteettiä ja haastattelija saisi kuitenkin haastateltavalta vastauksen. Tällaisia alueita olivat esimerkiksi taloudellinen tilanne, sukupuolielämä sekä vatsantoimintaan, kuolemaan ja yksinäisyyteen liittyvät kysymykset.

Beda: Enemmän oikeestaan vielä se, että onko teillä sukupuolielämää. Sitä mä mietin etenkin yksinäisiltä ihmisiltä, että täytyyhän se kysyä, niinku se on tässä kysytty ja he suhtautu hirveen luonnollisesti, kun mä ajattelin, että se olis niinku heidän ikäisilleen tabu, että siitä ei puhuta. Mutta sit jos just oli niinku pariskunta, niin ykskin rouva sano, että eihän sitä nyt enää tällä iällä sillä tavalla. Ne oli ihania, kun ne suhtautu siihen niin kauheen luontevasti, että minulla oli se ongelma ei heillä.

Sirkka: et ainoot mun mielestä semmoset hankalat kysymykset on sukupuolielämä, et sen ajatteli etukäteen, et se on hankala ja se on jossain määrin siis ainut missä vähänkään semmosia takerteluja on tullu ja sitten tota tulojen kertominen on toinen, et ne on niinku semmosia hankalia, mihin ei välttämättä halua vastata.

Haastattelijoiden tilanne oli jollakin tavalla ambivalentti. Heidän tehtävänä oli mennä toisen kotiin ja kysyä lomakkeella olevat kysymykset. Työkaluina heillä oli muun muassa haastattelutilanteen valta-asema ja yliopistollisen tutkimuksen kunnioitusta herättävä voima. Toisaalta heitä sitoivat yleiset käyttäy-

tymissäännöt ja oma kasvatus, millaisiin sosiaalisiin käytäntöihin ovat itse totuneet. Selviytyäkseen tilanteesta hoitaen työnsä ja samalla säilyttäen itsekunnioituksensa haastattelijoiden oli tehtävä aina kompromisseja ja valintoja, miten he tilanteessa toimivat.

Ester: Et mulla on automaatio se et mä oon teititelly siellä ja on niinku semmonen tietty arvostus näitä henkilöitä kohtaan ja jo pelkästään sen iän puolesta ja sen elämäkokemuksen niinku ja kun ne on aika intiimi asioita kuitenkin mitä kysellään ja mun mielestä semmosii ihmisii pitää jo kunnioittaa tietyllä tavalla, joilta kysytään tämmösiä asioita.

Hilma: Joo, että mulla kans tässä tuli tosiaan semmonen ongelma, että ensin niinku yritti, että me nyt tässä jutellaan ihan sillee niinku tasavertaisina ja ei mitään typerää kysymyksiä ja sitten rupee tulemaan jostain vatsantoiminnasta niin tulee semmonen olo, et apua, pitääkö tää nyt kysyä. Kuinka usein te ulostatte, mutta kyllä siihen sitten...

Yhdessä puheenvuorossa viitattiin haastattelijan vallankäyttöön melko suoraan. Huolimatta haastateltavan vastahakoisuudesta haastatteliija tunsii oikeudekseen viedä haastattelun loppuun. Puheenvuoro saa jopa tragikoomisia piirteitä, koska haastatteliija ihmetteli miksei haastateltava voinut nauttia tilanteesta ja ottaa sitä mukavana kokemuksena vastaan.

Hilma: Mulla oli yks semmonen ja se oli ehkä sen takia vähän kiukkunen, kun mä menin sinne yheksältä aamulla ja se ei olis halunnu nousta sillon vielä ylös, se tykkäs nukkua pitkään ja se sano mulle, että hän olis perunu sen haastattelun, mutta sitten hän unohti. Ja se kyllä muistutti siinä koko ajan, että hän olis vielä nukkumassa normaalioloissa. Et kyllä sekin sitten lauhtu tottakai sen haastattelun kuluessa, mutta siitä jäi vähän semmonen inhottava olo, että se ei nyt ollu mun syy, että sä unohit perua sen haastattelun, mä oon nyt täällä ja älä kaada sitä kaikkee mun niskaan. Tuli semmonen olo, että eikö sillä oo muuta tekemistä kun sitten valittaa sitä koko ajan, että nauttis nyt siitä haastattelusta ja minkälaista on olla haastateltavana.

Haastattelijoiden lähtökohtana haastateltavan puolelta oli monesti perinteisen epäsymmetrinen, etäinen ja tilannetta selkeästi ohjaava ja hallitseva haastatteliija-identiteetti. Haastattelun kulku ei useinkaan ollut mainitunkaltainen vaan valtarakennetta yritettiin muodostaa symmetrisemmäksi, jotta molempien osapuolten viihtyvyys tilanteessa olisi parempi.

Iida: Niin kun sinne meni, niin ne oletti sitä roolia, että yliopistolta tulee haastatteliija, että vau miten jotenkin hienoo tai siis sillai niinku, jos sellasta, että arvokasta ja muuta että et jotenkin semmosesta etäisestä pyrki sitten siihen lähempään rooliin, että.

Reda: Musta oli ihan oikeus ja kohtuus, että mä kerron kansa ittestäni, kun

mä kauheesti tenttaan ihmisiltä....

Valtarepertuaarissa vallasta puhuttiin yhtä puheenvuoroa lukuunottamatta kauniisti ja puheista oli aluksi vaikeaa edes erottaa, että kyseessä oli valtaan liittyviä elementtejä. Haastattelutilanne oli suurelta osalta epäsymmetrinen ja haastattelijavetoinen, mutta vähemmän kuin ehkä samanikäisten haastattelutilanne olisi ollut. Haastateltavat saattoivat rikkoivat haastattelijan valta-asemaa esimerkiksi haastattelijaa yllättävällä teitittelyllä. Haastattelijoilla oli pyrkimys mahdollisimman tasavertaiseen ja miellyttävään haastattelutilanteeseen ja tämä pyrkimys usein toteutuikin.

6.6 IHMISYYS

Kun sielu saa siivet
ja lentää pesäkolostaan
oppii tuntemaan elämän tarkoituksen.
Ilman rakkautta ihminen on
kuin lehdetön puu syysillan tuulessa.
Kuin kuivunut luu aavikon hiekalla.
Siis pukekaamme yllemme rakkaus
se tuoksuu elämälle.

Elli Virtanen

Teksteistä erottui selvästi oma erillinen merkityssysteeminsä, jonka olen nimitänyt ihmisyyssrepertuaariksi. Tässä repertuaarissa haastattelijat kertoivat, kuinka tehdyt haastattelut olivat vaikuttaneet heidän omaan elämäänsä, suhtautumiseensa omaa vanhenemistaan ja vanhuksia kohtaan sekä ihmissuhteisiinsa. Voisin jopa nimittää tätä kohtaamiseksi haastattelijan oman itsen kanssa. Haastattelijan positiokombinaatioiden, identiteettien ja oman itsen välille syntyi symmetrisyys, jonka seurauksena esimerkiksi arvot saattoivat muuntua.

Tilda: --- mut jotenkin mie rupesin niinku heti alussa kääntämään sitä asiaa niinku toisinpäin, sillä tavalla, että et rupesin miettimään sitä niinku omalta kohalta, että et hetkinen, et tää ei jatkukaan tämmösenä nuorena ja hyväkunto-sena niinku loputtomiin ja rupesin niinku tuli sellanen, et osaa ottaa enemmän niinku ite irti siitä ajankäytöstään ja kaikista ihmissuhteista ja kaikesta, kun näkee, et se niinku joskus loppuu.

Sirkka: ...ja toi on jännä mitä sä just sanoit et on niinku vaikuttanu, et hirveen paljonhan sieltä on saanu semmosia elämänohjeita, sit on niinku ite miettiny vanhenemista ja ikääntymistä ja tämmösiä juttujahan niinku on hirveesti ite miettiny tänä aikana.

Sirkka: ...sit kun on paljon ollu tommosia (huonokuntoisia haastateltavia) niin ehkä sitä ikääntymistä pohtii paljon muutenkin, paitsi niinku suhteessa omaan itseensä, mut myös niinku läheisiinsä..

Vieno: Kyllä.

Ihmisyysrepertuaariin kuuluivat myös oppimiskokemukset, jotka olivat jotenkin perustavasti vaikuttaneet haastattelijoiden arkielämään. Omaa elämää peilattiin osana suurempaa kokonaisuutta ja eri ikäryhmät saivat heterogeenisiä vivahteita.

Tilda: Ehkä päällimmäiseks on jääny tunne sellanen tunne siitä, et semmonen hyvä ja positiivinen tunne, että niinku stereotypiat on ruvennu karisemaan tässä matkan varrella. että vaikka mie oon pitäny itteeni kauheen ennakkolullottomana ihmisenä ja kaikkee, kyllä mulla oli semmonen tietty semmonen kuva päässä, että minkälainen on semmonen perusvanhus. Sit kun niitä on tullu ihan niinku sellasia, jotka harrastaa lavatanssia ja sitten toisaalta semmosia, jotka ei pääse sängystä ylös, niin kyllä ne on ruvennu siinä niinku karisemaan. Että se on jääny niinku myönteisenä kokemuksena.

Tilda: (mitä on oppinut) ...just sen, et ei voi yleistää, se on niinku se suurin..

Vieno: Kyllä justinsa sellanen niinkun elämäkatsomus jollain tavalla niin tota se on avartunu niinku huomaamaan sitä erilaisuutta mitä vanhuksessa nimenomaan on, niinku kaikis muissakin ikäryhmis, kuten on tullu esille, et jokainen on yksilö, et ei voi yleistää, et justinsa tätä. Ja myöskin sitä, et paljon on kuullu niinkun erilaisia elämäkohtaloita ja myöskin elämänohjeita, et se on rikastuttanu sitä omaa kokemusmaailmaa tosi paljon....

Sirkka: Kyllä joo ja on tullu niinku itelle myöskin sellanen olo, että tuota kuinka paljon itellä on vielä oppimista tästä elämästä ja tota sillä tavalla oppinu ajattelemaan asioita eri tavalla, niinku ihan yleisesti elämää eri tavalla. Ja niinku siinä mielessä, et kyllä hyvin antosaa hommaa kaikin puolin on ollu, et.

Tyyne: Mut enemmän mua mietitytti just sellain, et just se et kun kävi niinku tietyllä alueella niinku huomaa miten monenlaisissa oloissa ihmiset niinku kuitenkin asuu ja mitkä tekijät on vaikuttanu et millaseks se elämä on muodostunu tai se toimintakyky justiin, että mitkä niinku vaikuttaa siihen, että on niinku tyytyväinen ja näin ja just sellaset ja oppii niinku itellekin jotain, et must se oli just hyvä, et sai itelle et huomaa sellasia asioita mitkä on tärkeitä tai kattoo ja just sellanen kaikki sosiaalinen asema ja miten ne vaikuttaa niinku sitten myöhemmin. Niin sitä aina mietitytti kun oli kaikenmoisii kohtaloita niin minusta se oli tosi kiinnostavaa, koska harvoin kuitenkaan vieraista ihmisistä tietää niin paljon tai voi mennä mitä vaan kysymään tai käymään niin se oli musta ehkä suurin anti tässä, tai ainakin ite ajattelin niin.

Haastattelijan on oltava mahdollisimman tietoinen omista vanhuksia koskevista ennako-oletuksistaan ja stereotyyppioistaan, jotka vaikuttavat hänen asenteisiinsa ja tapaansa esittää kysymyksiä, esimerkiksi puhua kovalla äänellä hauraan näköiselle vanhukselle. Haastattelijoiden ja tutkijoiden tulee olla erityisen

varovaisia omien stereotyyppiensä vaikutuksesta tutkimukseen, koska tutkimuksen kautta he ovat rakentamassa sosiaalisia ja kulttuurisia käsityksiä vanhuudesta ja vanhenemisestä (Kaufman, 1994, 126).

Haastattelijoiden stereotyyppien kariseminen saattoi vaikuttaa myös heitä ympäröivään maailmaan. Haastattelijoille muodostui vanhuslähettiläs-identiteetti. Ehkäpä haastattelijoiden lähipiirissä tapahtui muutoksia esimerkiksi asenteissa vanhuksia kohtaan.

Iida: Tuntuuks se teistä, vaikka oman ikästen kanssa kun puhuu, että ne on kanssa semmosia harhaluuloja tai semmosia hirveen paljon, että nyt voi ainakin omalta osaltaan vaikuttaa siihenkin, että korjata niitä, että ei kaikki oo semmosia tietynlaisia. (Hilma ja Beda myöntelevät)

Haastattelijoille muodostui ihmisyyssrepertuaarissa myös uusia käsityksiä omasta tulevasta vanhuudestaan ja toiveita millaisena vanhuutensa haluaisi elää.

Virpi Uotinen: Huomasittekste sellasii ihmisii, että mietitte, että juuri tollanen mä haluaisin olla vanhana tai toisaalta sitten en missään tapauksessa?

Iida: Kyllä oikeestaan, ehkä se on niitten kaikkien summa yhteensä sitten mitä haluais olla, et olis sitä aktiivisuutta ja terveyttä ja mielenvirkeyttä ja kaikkee tätä että niitä kuitenkin niin paljon oli että ei ehkä ihan yksittäistä henkilöö...

Ihmisyyssrepertuaarissa, kohtaamisrepertuaarin tavoin, ilmenee haastattelijoiden sitoutuminen aineiston keruun lisäksi myös henkilökohtaisesti työhönsä. Vanhuslähettiläs-identiteetin myötä he ovat saattaneet vaikuttaa monen kanssaihmisensä vanhuuskäsityksiin ja suhtautumiseen vanhuksia ja vanhenemistä kohtaan.

6.7 VASTUU TUTKIMUKSELLE

Pää on kuin tavaratalo

jos pidät jatkuvasti siestaa.

Et ole hyödyksi itsellesikään.

Elli Virtanen

Haastatteluaineisto ei ole haastattelijasta riippumatonta, eikä haastattelua voida ajatella riippumattomaksi itse haastattelutilanteesta ja siinä toimivista ihmisistä (Gilbert, 1980). Jylhä (1994) on määritellyt haastattelun "erityiseksi diskurssiksi, jossa osallistujat puhetapahtumien ja puhetoimintojen kautta yrittävät päästä yhteisymmärrykseen käyttäen toistettuja uudelleenmääritettyjä kysymyksiä ja vastauksia".

Tutkimusprojekteissa haastattelut suorittavat monesti tehtävään valitut haastattelijat eivätkä tutkijat itse. Haastatteliijoille täytyy tällöin järjestää kunnollinen haastattelukoulutus. Koulutuksen tarkoituksena on paitsi opastaa haastattelutilanteeseen, mutta myös motivoida haastattelijaa. Jos haastattelijalla on tunne olevansa osa suurempaa tutkimuskokonaisuutta, hänen motivaationsa tehdä työnsä huolella pyrkien mahdollisimman hyvään haastattelutulokseen kasvaa (Donaghy, 1984, 229-231). Ikivihreät-projektissa järjestettiin kolmipäiväinen haastattelijakoulutus, jossa haastattelutilannetta lähestyttiin käymällä yhdessä läpi koko strukturoitu haastattelulomakeisto. Sitä mukaan kun haastatteliijoilla heräsi kysymyksiä eri aiheista ja mahdollisista eteen tulevista ongelmista, pohdittiin niitä yhdessä keskustellen. Myös viihtyisän haastatteluilmapiirin luomisesta keskusteltiin haastattelijakoulutuksessa. Vaikka haastatteluilmapiirin luominen on erittäin tärkeää, on myös syytä muistaa, että hyvä kontakti ei ole haastattelussa itsearvo vaan lähtökohta, josta hyvä haastattelu voi syntyä. Hyvän kontaktin syntyminen voi helposti harhauttaa haastattelijaa unohtamaan, mistä haastattelussa onkaan lopulta kyse, mitkä ovat tilanteen päämäärät (Liljekvist, 1977).

Kenties haastattelijakoulutuksen tai Ikivihreät-projektin tutkimusryhmän jäsenen haastattelijana toimimisen takia, haastattelijat puhuvat vastuusta ennenmuuta juuri itse tutkimukselle. Vastuu tutkimukselle ilmeni haastattelijoiden pyrkimyksenä mahdollisimman hyvään haastattelutulokseen ja vastausten oikeellisuuteen. Vastuun haastateltaville ja haastateltavista olen sitävastoin tulkinut kuuluvaksi huolirepertuaariin. Vastuu tutkimukselle ja huoli haastateltavasta olivat kuitenkin usein ristiriidassa keskenään. Mikä olisi ollut haastateltavan kannalta ihanteellista, soti tutkimuksen kannalta tärkeitä seikkoja vastaan ja päinvastoin. Haastattelijat joutuivat valitsemaan, millä puolella halusivat olla ja tasapainottelemaan eri vaihtoehtojen välillä.

Sirkka: Sillai, että haastattelijana mun tehtäväni on tehdä se työ siellä ja urakataksallahan tätä ei tehdä. Mitä ei olis niinku mahdollistakaan tehdä. Että tuntipalkalla tehdään, mutta mulla on kuitenkin semmonen vastuu siitä hommastaa, että vaikka mua kiinnostais jostakin jutusta Sirkkana ruveta pitemmälti, jos sattuu vaikka nyt esimerkiksi joku metsästäjä, niin mä ennemminkin jossakin tapauksessa vaihdan puhelinnumerot tai jotain, että otetaan yhteyttä myöhemmin. Et siinä mielessä tietenkkin tai jos joku muu asia on niin eihän siellä voi jäädä tuntikausiksi jaarittelemaan, vaan mun tehtäväni on olla siellä haastattelijana ja kysyä ne kysymykset ja kiittää ja lähteä ja mennä seuraavaan paikkaan. Et siinä mielessä siinä pitää mielessä se työrooli, että vaikka haastateltava olis semmonen, joka viihtyis siinä vaikka koko iltapäivän rupatellen ja kahvia keitellen, niin mä en oo siellä niinku sitä varten vaan, että mä oon siellä tekemässä työtä. Niin siinä mielessä, että vois olla ihan mukavaa jutustella kaikesta muustakin, niin sitä ei voi tehdä.

Kuunteleminen ja vastausten kirjaaminen ovat vaikeita taitoja, joihin harjaantuu vain kokemuksen kautta. Haastateltavan vastaukset tulisi kirjata mahdollisimman tarkasti. Haastattelutilanteessa strukturoituun lomakkeeseen oikean vaihtoehdon ja kategorian löytäminen nopeasti voi olla vaikeaa, koska haastateltavan vastaus sopisi kenties moneenkin kohtaan. Kuuntelemiseen täytyy keskittyä huolella, jottei mikään tärkeä menisi ohi korvien (Donaghy, 1984). Kuuntelija samanaikaisesti sekä saa että lähettää viestejä kuunneltavan kanssa, koska hän reagoi kuulemaansa. Kuuntelijan täytyy harjoittaa itseään löytämään puheesta olennainen ja suodattamaan muu aines pois. Hyvä kuuntelija kannustaa haastateltavaa puhumaan, mutta osaa pitää hänet myös asiassa (Millar 1992, 135-137).

Haastattelijat kommentoivat juuri haastateltavien puhetulvaan ja vastausten kirjaamisen vaikeuteen liittyviä asioita. He olivat myös yleisiä kuuntelutaitonsa kehittymisestä ja toivat sen esille tutkimukselle hyödyllisenä asiana.

Miina: ...niin hän kovasti kerto kaikesta asioista, siinä täytyy sitten olla kovasti skarppina, et tulee niihin kysymyksiin sit vastaukset, ettei se rönsyile sitten ihan.

Ester: (oppimiskokemus)No omasta ittestä se minkä mä sanoin siellä harjoittelujutussa kanssa, että semmonen tietty kuuntelemisen taito, et kyllähän sitä kaikki osaa jollakin tavalla kuunnella, mutta semmonen keskittynyt kuuntelemisen taito, et vaikka ei olis itselle henkilökohtasesti hirveen mielenkiintosta, niin oppi kuuntelemaan niinku ihan toisella tavalla ja niinku ottamaan sieltä niitä asioita ihan toisella tapaa, et aikasemmin mä oon ollu aina aika kärsimätön, et jos joku kertoo hitaasti jotain juttuu, et miksei mennä nyt suoraan sitten asiaan, että mun mieskin on huomauttanu siitä monta kertaa, et kun hää alkaa kertoo mulle jotain tai sit mun kaverit, niin mä saatan huomauttaa ihan suoraan, että, et mennäänkö asiaan. Niin huomannu tossa, et pitää semmosta tiettyä kärsivällisyyttä olla sen suhteen, et ei pysty niinku hoputtaa sitä, kun toinen kertoo elämänhistoriaansa, et noni ja sitten pääkohtiin (naurua) jotka on omasta mielestä pääkohtia, mutta ei välttämättä sen haastateltavan mielestä, että sitä on se on vähän naurattanukin jälkeensä et.

Haastattelijoita sitoivat tutkimusryhmän toiveet ja odotukset. Vaikka haastattelijan oma mielipide olisikin vastustanut haastattelun tekemistä ja sen mielekkyyttä, harkinta ja päätöksenteko aineistoon otettavista haastatteluista kuului tutkimusryhmälle. Haastattelijat korostivat asemansa tärkeyttä tutkimuksessa ja ottivat itselleen eräänlaisen valitsija-identiteetin. He kertoivat, että olisivat voineet karsia mielensä mukaan haastateltavia, mutta eivät kuitenkaan niin tehneet, koska se työnjaon mukaisesti kuului tutkimusryhmälle.

Ester: Mullakin oli yks semmonen haastattelu, et ihan sekava se pappa. Mä monta kertaa mä mietin, et tän kysymyksen jälkeen mä pistän kiinni tai lopetan ia tän kysymyksen jälkeen mä nistän kiinni ia lopetan et tästä ei tuu uhtään mi-

tään. Mut kyl mä sit sitkeesti mä jaksoin sen loppuun asti tehdä, mut tuntu siltä, et paljon on hyötyä tommosesta haastattelusta, jos on täysin ristiriitaisia, kun siellähän on paljon aika samantyyppisiä kysymyksiä, jos vastaukset keskenään on sit taas ristiriitaisia. Ja kuitenkin, kun ne eri ihmiset tutkii ne niin eihän ne välttämättä nää sitä ristiriitaisuutta..

Ester: --- Et semmosia oikeen, (hankalia haastateltavia) et olis mieli tehny olla kysymättä sitä jatkotestausta, et, mut eihän se mun päätettävissä sillai oo..

Haastattelijat tunsivat vastuunsa omasta osuudestaan haastattelutilanteen onnistumisessa ja vastausten oikeinkirjaamisessa, vaikka he vastavuoroisesti joutuivat vastuuntuntoisuutensa vuoksi hankaliin tilanteisiin ja käyttämään heistä epämiellyttäviltäkin tuntuneita keinoja saada vastaus selville.

Sirkka: että tarttee niinku, että jos haluaa tehdä niitä niinku mäkin oon tehny ihan pitkiäkin päiviä, niin pitää niinku hirveen tarkkaan huolehtia siitä, et ite nukkuu. Et sillon sen niinku jaksaa ja kyllähän siihen se rutiini tulee, mutta on sitä sillee kuitenkin ihan väsyneen sen jälkeen ja pitäis sit jokaikiseen mennä kuitenkin ja keskittyä, et ei sitä voi vaan mennä ja huitasta ja rastia mitä sattuu. (Vieno ja Tilda myöntelevät).

Beda: (aikaisemmin paljon liikuntaa harrastaneella haastateltavalla oli liikuntakyky heikentynyt äkisti) ... että justiin kun näitä liikuntakysymyksiä on niin älyttömästi, että aina tentitään uudestaan ja uudestaan ja kun mä en hänen puolestaan kuitenkaan voi vastata vaikka hän on jo jotakin johonkin suuntaan sanonut, mutta jos mä en tarkkaan tiedä, niin en mä voi laittaa sinne jotain ympyrää tai numeroa....

Tyyne: Miulla oli nyt tää viimonen semmonen, että oottelin pitkään siellä oven takana ja pimputtelin sitä ovikelloa ja uuvelleen, kun aattelin, että oli niin pitkä matka ja tietysti muutenkin ja sitten tuli siihen ja sanoi, että ei sovi, minulle ei, ei en halua ja sit mie niinku, et ei tässä mene kauaa ja eipä, kun ties, mut silloin puhuin sen ympäri ihan silleen kaikkea, mut kyllä se päästi sisälle, mutta tietysti joutu niinku kaiken maailman perustelut ja sillee, et jos on oikein siinä, niin...

Haastatteliijoilla oli myös kritiikkiä haastateltavien vastausten suhteen. Aina he eivät kuitenkaan voineet halutessaan varmistaa vastauksen oikeellisuutta, vaikka epäilyksiä heräsikin.

Miina: Siinä siinä se ainakin mä huomasin, et ne vastas liian positiivisesti, kun aina halutaan miellyttää, aina halutaan miellyttää tuota sitä joka tulee, esimerkiksi lääkärillehän haluaa miellyttää, et se on vaikea saada sieltä ja samoin näissäkin, et niinniin ne vastas liian positiivisesti niihin, mutta ei sitä voi ruveta painostamaankaan, et siinä olis voinu tulla paljon enemmän variaatioo, justtiinsa siihen, niihin kysymyksiin.

Haastattelijat tunsivat vastuuta myös mahdollisista jatkotutkimuksista ja omasta

vaikutuksestaan niihin.

Hilma: se oli ainakin mulla hirveen usein kun mä kävin noita nuoria haastattelemassa, että mitä jos ne tutkitaan sitten uudemman kerran, että nyt pitää yrittää tehdä hirveen hyvä vaikutus ja semmonen kiva tilanne siitä, että toivottavasti myöhemmin uudestaan.

Tutkimusvastuurepertuaari osoittaa haastattelijoiden ottaneen työnsä vakavasti ja tehneen sitä huolella. Tässä repertuaarissa ilmenee haastattelijoiden objektiivisempi ote haastattelutilanteisiin, mutta myös ristiriitaisuus huolirepertuaarin subjektiivisuuden kanssa. Valitsija-identiteetin muodostuminen antoi haastatelijoille heidän kaipaamaansa arvostusta tutkimusprojektin tärkeänä osana ja oman työnsä hoitajana.

7 POHDINTA

Ikivihreät-projektin tutkimushaastattelijoiden ryhmähaastatteluissa heidän kertomuksensa tekemistään iäkkäiden henkilöiden haastatteluista olivat oikeastaan diskurssin käyttäjien diskursseja diskurssista. Tällä tarkoitan sitä, että he konstruoivat vanhan ihmisen kanssa kokemiaan haastattelutilanteita toisessa haastattelutilanteessa muiden haastattelijoiden kanssa. Asetelma oli mielestäni tutkimuksenteolle erittäin mielenkiintoinen ja haastava.

Haastattelijat kuvasivat kokemuksiaan iäkkään ihmisen haastattelutilanteesta sosiaalisina vuorovaikutuksina, jotka koostuivat seitsemästä eri elementistä. Nämä elementit muodostivat seuraavat tulkintarepertuaarit: haastattelijan positiokombinaatio, huoli, terapeutin tilanne, kohtaaminen, valta, ihmisuus ja vastuu tutkimukselle.

Haastattelijat kertoivat kokemistaan haastattelutilanteista myös erilaisien identiteettiensä kautta. Identiteetit mahdollistivat haastattelijoiden subjektiivisten vaihtelevuuden. Tilanteenhallitsija-, vieras-, asiantuntija-, huolehtija-, terapeutti-, ystävä-, vanhuslähettäjä- ja valitsijaidentiteetit muodostuivat tulkintarepertuaarien sisällä eri konteksteissa.

Haastateltavien puolelta heille muodostui toisinaan kyläilevän vieraan-identiteetti, haastattelukonteksteissa, jotka olivat muotoutuneet lepposiksi ja mukaviksi tuokioiksi. Haastattelijat ottivat joskus myös itse vieraan-identiteetin samantyyppisessä kontekstissa, mutta saattoivat joutua vaihtamaan sen esimerkiksi asiantuntija-identiteettiin, kun kyselivät itselleen tai haastateltavalle vaikeilta

tuntuneita kysymyksiä.

Asiantuntija-identiteettiä käytettiin rinnan tilanteenhallitsija-identiteetin kanssa konteksteissa, joissa haastattelijat halusivat pönkittää omaa positio-kombinaatiotaan tai käyttää valtaa. Valitsija-identiteetti ja tilanteenhallitsija-identiteetti toimivat haastatteliijoilla yhdessä tutkimuksentekoon tai tutkimusryhmään liittyvissä konteksteissa. Halutessaan miellyttää, kritisoida tai palvella tutkimusta nämä identiteetit tulivat esille.

Huolehtija-identiteetti joutui kilpailemaan joskus tilanteenhallitsija-identiteetin kanssa. Huolehtija-, terapeutti-, ystävä- ja vanhuslähettiläs-identiteetit pääsivät esille konteksteissa, joissa haastateltavalla ja haastattelijalla oli syntynyt hyvä ja luottamuksellinen suhde. Identiteettien sisällöt kuitenkin vaihtelivat. Huolehtija- ja terapeutti-identiteetit pitivät sisällään aina jonkin verran haastattelijan käyttämää valtaa, mutta toimivat kuitenkin pääasiassa haastateltavan eduksi, eikä haastattelijan oman itsen tai hänen positio-kombinaationsa puolesta.

Kohtaamisrepertuaariin kiinteästi kuuluva ystävä-identiteetti liittyi pääsääntöisesti läheisyyden ja samankaltaisuuden kokemisen kontekstiin. Ystävä-identiteetti esiintyi yleensä yksinään, sen intiimin ja henkilökohtaisen luonteen takia, jollaiseen muut identiteetit eivät pystyneet.

Haastatteliijoista oli kehkeytynyt haastattelukokemuksiensa ja -rutiininsa myötä melkoisia sosiaalisen vuorovaikutuksen trapetsitaiteilijoita. Haastattelijoiden omien kertomusten pohjalta heidän toimintansa haastattelutilanteissa vaati taitavaa tilatennymmärrystä ja tasapainoilua eri tahojen välillä sekä jatkuvaa valintojen tekemistä. Haastattelijoiden subjekti-positiot saattoivat vaihtua saman puheenvuoron aikana useita kertoja riippuen siitä, kenen odotuksiin ja toiveisiin vastaamisesta haastattelijat puhuivat. Heidän odotettiin toimivan Iki-vihreät-projektin tutkimusryhmän toiveiden ja odotusten mukaisesti tutkimuksen ja aineistonhankinnan hyväksi. Samaan aikaan haastateltavat odottivat haastattelijoiden pitävän heille esimerkiksi seuraa tai antavan asiantuntevia terveydenhoitoon liittyviä neuvoja. Lisäksi haastatteliijoilla oli oma henkilökohtainen käsityksensä tehtävästään haastattelijana, suhteestaan haastateltaviin ja vastuustaan työssään.

Tutkimukseni tulokset, tulkintarepertuaarit, ovat oma konstruointini Iki-vihreät-projektin tutkimushaastattelijoiden ryhmähaastatteluissa käymistä iäkkään henkilön haastattelua koskevista keskusteluista. Mielestäni repertuaarit tukevat suurelta osin vastaavantyyppisiä, aihetta sivuavia, aiempia haastattelutilanteista tehtyjä ja esittelemiäni tutkimuksia. Repertuaarit tuovat kuitenkin esille myös sellaisia haastattelutilanteen elementtejä, joita haastatteluista puhut-

taessa tai niitä tutkittaessa on vähän huomioitu. Ihmettelen edelleen, että en onnistunut löytämään vastaavanlaista tutkimushaastattelutilanteesta tehtyä aiempaa tutkimusta. Onko tutkimusaineiston keräämiseen liittyvää haastattelutilannetta pidetty liian itsestäänselvänä, ja varsinkin strukturoidusta haastattelusta puhuttaessa, itsestäänohjautuvana, ettei aihetta ole ollut tarpeen tutkia? Onko ajateltu, että haastattelutilanteessa kohtaavat ihmiset toimivat automaattisesti tutkimusta edistävällä tavalla? Pidän tutkimukseni tuloksia tärkeinä, koska haastattelu on kuitenkin yleisin ihmistieteissä käytetyistä empiirisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmistä. Uskon tutkimukseni tuoneen joitakin uusia ulottuvuuksia ja sävyjä ehkä liiankin yksinkertaisena pidettyyn tutkimushaastattelun tekemiseen. Tutkimushaastattelun erityispiirteiden huomioonottaminen esimerkiksi haastattelijakoulutuksessa on haastattelijoiden työtä helpottava ja tutkimusaineistojen luotettavuutta ja sisältöä rikastuttava asia. Haastattelujen tekemistä aloittaessani en henkilökohtaisesti ainakaan osannut aavistaa, mitä kaikkea haastattelujen aikana voi tapahtua, millaisia tunteita ja ajatuksia ne voivat herättää ja kuinka haastattelut voivat vaikuttaa myös haastattelijan elämään.

Olen tyytyväinen, että valitsin tämän aiheen pro gradu -tutkielmaani. Aineisto soveltui aiheeseen mielestäni hyvin ja pidän käyttämäni ryhmähaastattelujen valintaa onnistuneena. Mieltäni jäi askarruttamaan kuitenkin yhden haastattelijan puolikas haastattelu. Hän joutui lähtemään kesken haastattelun pois ja olen miettinyt millaisia asioita hänen puheessaan olisi loppupuolikkaassa vielä tullut esille. Olisiko koko keskustelu ollut erilaista ja jos olisi, niin miten, jos hän olisi ollut paikalla loppuun saakka?

Diskurssianalyysi tulkintamenetelmänä sopi mielestäni aineistoon hyvin. Haastattelijoiden puheen kautta tapahtuva sosiaalisen todellisuuden ja vuorovaikutuksen tutkiminen oli mielekästä. Erityisen kiinnostavaa tulkintojen tekeminen oli siksi, että haastattelijat puhuivat ryhmähaastattelussa haastattelutilanteesta ja vaihtoivat kokemuksiaan ollen itse samanaikaisesti, ei samanaikaisesti, mutta vastaavantyyppisessä vuorovaikutustilanteessa. Tutkielmani on ensimmäinen varsinainen tutustumiseni diskurssianalyysiin, mutta uskon, ettei se jää viimeiseksi.

Tutkimukseni tulokset ovat oma henkilökohtainen tulkintani Ikivihreät-projektin tutkimushaastattelijoiden ryhmähaastatteluaineistosta. Joku toinen olisi voinut tehdä aineistosta toisenlaisen tulkinnan ja löytänyt kenties erilaisia repertuaareja. Tutkimukseni reliabiliteetin todistamiseksi yksi aineistoni tutkimushaastattelijajoista on lukenut tekemäni analyysin ja kommentonut sitä. Ester allekirjoitti nimeämäni repertuaarit omalta osaltaan, mutta ei tietenkään

voinut puhua kaikkien aineistossa mukana olleiden haastattelijoiden puolesta heidän puheenvuorojensa osalta.

Aloittaessani tämän pro gradu -tutkielman tekoa, en voinut tietää, millaisia asioita ryhmähaastatteluista lopulta tulisi esille. Tulkintarepertuaarini tuntuvat tällä hetkellä oman haastattelijakokemukseni kautta hyviltä ja tarkoituksenmukaisilta, eikä niistä jää uupumaan mitään aihealuetta, jota itse olisin ennen mainittujen lisäksi haastatteluja tehdessäni miettinyt. Yllättävää tuloksissa on se, kuinka vähäiseksi haastattelijoiden puheessa jäi heidän tarpeensa keskustella kokemuksistaan muiden haastattelijoiden ja ihmisten kanssa. Oman kokemukseni kautta koin äärimmäisen tärkeäksi ja omaa jaksamistani helpottavaksi asiaksi, kun tapasin sattumalta jonkun toisen haastattelijan ja sain vaihtaa hänen kanssaan haastattelukokemuksia tai kun haastattelupäivän päätteeksi kerroin kotona tapahtumista. Voi olla, että haastattelijat eivät uskaltaneet ryhmähaastatteluissa tuoda tätä kokemusten jakamisen tarvetta esille sen vuoksi, että heille oli iskostettu mieliin haastatteluiden luottamuksellisuus, eivätkä he halunneet kertoa, että olivat keskustelleet tilanteista muiden ihmisten kanssa, vaikkakin ilman nimiä ja henkilökohtaisia tunnistettavia tietoja, mikä oli sallittua. Haastatteliijoille tarjottiin tutkimusprojektin taholta työnohjausta, jossa haastattelukokemuksista olisi voinut kertoa ja niistä keskustella toisten haastattelijoiden kanssa. Kenties työnohjausta ei korostettu tarpeeksi haastattelijakoulutuksessa tai sitten haastattelijat eivät vain tunteneet tarvetta tai rohkaistuneet työnohjausta kysymään. Oman kokemukseni mukaan työnohjausmahdollisuus unohtui haastattelujen tekemisen tiimellyksessä. Yhteinen, myös työnohjauksesta muistuttava, palaveri, esimerkiksi kaksi viikkoa haastattelujen teon aloituksen jälkeen, olisi voinut olla tarpeellinen. Aineistonani ollut ryhmähaastattelu oli tällainen työnohjaustilanne, mutta vasta haastattelujen loputtua.

Oma haastattelijakokemukseni on ollut tutkimusta tehdessä sekä siunaus että kirous. Siunaus se on ollut siinä mielessä, että olen voinut ymmärtää haastattelijoiden puheista välittyviä asioita ja tunteita paremmin kuin olisin voinut tehdä ilman omaa henkilökohtaista kokemusta. Olen ollut osa aineistoa, vaikka yritin sitä tietoisesti välttää jäämällä pois ryhmähaastatteluista. Haastattelijakokemukseni olen kokenut kiroukseksi silloin, kun epäilin omia tulkintojani liian värittyneiksi ja pelkäsin tekeväni case-tutkimusta itsestäni haastattelijana. Käänsin kirouksen kuitenkin siunaukseksi ja hyödynsin epäilyni tutkimusta hyödyttävänä, rakentavana kritiikkinä.

Vaikka olen tutkimukseeni ja sen tuloksiin tyytyväinen, mieltäni jää kuitenkin askarruttamaan haastateltujen iäkkäiden ihmisten konstruoinnit samoista haastattelutilanteista, joista haastattelijat ovat puhuneet. Jatkotutkimus-

kysymyksiä voisi olla, kuinka haastatellut puhuvat näistä tilanteista ja löytyykö heidän puheistaan vastaavanlaisia repertuaareja. Mielenkiintoista olisi myös tutkia, kuinka haastattelijat kokisivat tilanteen, jos asetelma olisi päinvastainen, haastattelija olisi iäkäs henkilö ja haastateltava nuori. Etsin aiheesta tehtyä tutkimusta teoriaosaan, mutta en sellaista löytänyt, kenties se on jossakin tutkimuksen alla.

6 LÄHTEET

- Bourdieu P. (1996). Understanding. theory, *Culture and Society*, 13(2), 17-37.
- Briggs C. L. (1986). *Learning how to ask: a sociolinguistic appraisal of the role of the interview in social science research*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Danziger K. (1976). *Interpersonal communication*. New York: Pergamon Press Inc.
- Donaghy W.C. (1984). *The interview: Skills and applications*. Glenview. Illinois: Scott, Foresman and Company.
- Eskola A. (1979). *Sosiaalipsykologia*. Helsinki: Tammi.
- Fletcher C. (1983). Sex of interviewer as an influence on interviewee expectations. *British Journal of Social Psychology*, 22, 169-170.
- Gilbert G. N. (1980). Being interviewed: A role analysis. *Social Science Information*, 19(2), 227-236.
- Giles H. & Coupland N. (1991). *Language: contexts and consequences*. Milton Keynes: Open University Press.
- Giles H., Coupland N., Coupland Justine, Williams Angie & Nussbaum Jon. (1992). Intergenerational talk and communication with older people. *The International Journal of Aging and Human Development*, 34(4), 271-297.
- Hummert Mary Lee, Nussbaum J F. & Wiemann J M. (1992). Communication and the elderly. *Communication Research*, 19(4), 413-422.
- Hummert Mary Lee. (1994) *Stereotypes of the elderly and patronizing speech*. Teoksessa *Interpersonal communication in older adulthood*. Thousand Oaks California: Sage Publications, 162-184.

- Jokinen Arja, Juhila Kirsi & Suoninen E. (1993). Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino.
- Jylhä Marja. (1994). Self rated health revisited: Exploring survey interview episodes with elderly respondents. *Social Science and Medicine*, 39(7), 983-990.
- Karjalainen J. (1987). Runo. Albumissa Kookospähkinäkitara. Tampere: Poko Records.
- Kaufman Sharon R. (1994). In-depth interviewing. Teoksessa Gubrium Jaber F. & Sankar Andrea: *Qualitative methods in aging research*. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 122-145.
- Kekäläinen O. & Sulkunen P. (1992). WpIndex. Kevyt ratkaisu raskaan työn ongelmiin. Laadullisen aineiston analyysiohjelma. Käytön opas. Helsinki: Gaudemus.
- Kvale S. (1996). *InterViews an introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks, California: Sage Publications.
- Leiman P. (1982). Diagnostisen haastattelun kognitiivisen ohjauksen ongelmista. *Psykologia*, 17(1), 13-22.
- Liljekvist L-E. (1977). Keskustelun kuviot, käytännön keskustelu ja haastattelu-tekniikkaa. Helsinki: Psykologien Kustannus Oy.
- McGovern T. V. & Tinsley H. E. A. (1978). Interviewer evaluations of interviewee nonverbal behavior. *Journal of Vocational Behavior*, 13(2), 163-171.
- Meeuwesen L. & Schaap C. & Van Deer Staak C. (1991). Verbal analysis of doctor-patient communication. *Social Science Medicine*, 32(10), 1143-1150.
- Millar R., Crute Valerie & Hargie O. (1992) *Professional interviewing*. International series of communication skills. Routledge London and New York.
- Montepare Joann M., Steinberg Jill & Rosenberg Barbara. (1992). Characteristics of vocal communication between young adults and their parents and grandparents. *Communication Research*, 19(4), 479-492.

Shaffer D. R., Ruammake Chantana & Pegalis Linda J. (1990). The "opener"; highly skilled as interviewer or interviewee. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 16(3), 511-520.

Shephard Katherine & Hallinan Maureen. (1980). Impact of similarity of interviewer-interviewee and interviewer-interviewer on ratings in selection interviewing. *Psychological Reports*, 47(3 pt 2), 1087-1092.

Stewart Moira A. (1984). What is a successful doctor-patient interview? A study of interactions and outcomes. *Social Science Medicine*, 19(2), 167-175.

Sulkunen P. (1990) Ryhmähaastattelujen analyysi. Teoksessa Mäkelä Klaus (toim.) Kvalitatiivisen aineiston analyysi ja tulkinta. Gaudeamus: Helsinki, 264-284.

Suoninen E. (1996). "Tietysti sitäkin. mutta toisaalta" Perheterapeutin identiteettineuvottelu. *Janus*, 4(2), 131-156.

Uotinen Virpi. Kohtaaminen-käsite. Henkilökohtainen keskustelu talvella 1997. Jyväskylän Yliopiston Psykologian laitos.

Virtanen Elli. Polkua kuljen, kiemuraista pientä. Omakustanne.

Westhead Eleanore C. (1978). Interviewing: An abbreviated introduction. *Academic Therapy*, 13(3), 329-336.

Williams Angie. (1996) Young people's evaluations of intergenerational versus peer underaccommodation: sometimes older is better?. *Journal of Language and Social Psychology*, 15(3), 291-311.

Williams Angie & Giles H. (1996). Conversations: young adults' retrospective accounts. *Human Communication Research*, 23(2), 220-250.

7 LIITEET

LIITE 1

* Virpi:* Tää on haastattelu tai keskustelutilanne...(aloituspuheenvuoro), Mä pyytäsin teitä ihan alkuun miettimään näitä teidän haastattelukokemuksia ihan siltä kantilta, että jos te ajattelette myöhemmin niin mitkä asiat on jääny parhaiten mieleen, mitä te parhaiten mahdollisesti muistatte myöhemmin?

* Vieno:* Vähän kaikki, et ei sitä voi oikein sanoo jotain tiettyjä juttuja välttämättä. Mutta ehkä jotkut sellaset mitä toiset ihmiset on tuonu hyvinkin semmosia vaikeita asioita esille, justiinsa jostakin avioeroista tai perheväkivallastakin tai sairastumisista. Ehkä tällaset kai sitä sitten päällimmäiseks jää mieleen, et, et jää ehkä surettamaan jonkun ihmisen kohtalo tai miettimään, että mitenkähän se eteenpäin pärjää. Se on ehkä se kaikkein mieleenjäävin seikka yleensä.

* Sirkka:* Mulla on se tilanne et mä oon tehny niitä niin paljon, et ne, se on kertakaikkiaan niin suuri massa, et tota, et siit on hirveen vaikee, mut et se mikä jää on se tunne että tota ne ottaa sen tilanteen enemmän vakavissaan, mitä me. Et semmonen tunnehan mulla siitä jää, että me tehdään tämmöstä nollatutkimusta, joka itseasiassa ei välttämättä kauheen tarpeellistakaan oo. Sit ne ihmiset on osa tosi vakavissaan siellä ja ne kuvittelee, et kun ne sanoo mulle, että mä tarvitsen kävelykepin tai et mä tarvitsen uudet silmälasit, ne luulee, et mä oon se henkilö joka hommaa ne niille. Niin siinä on semmonen joskus sillai semmonen voimaton olo, et mä en voi todella tehdä mitään niiden hyväks, mä käyn siellä ja esitän ne kysymykset, olen kohtelias ja lähden sieltä ulos, koska, niinhän tätä työtä tehdään. Eikä mulla oo mitään resursseja aikaa eikä mahdollisuuksia niinku rueta niitä hommaamaan niille. Niin se on semmonen asia mikä on vähän jääny harmittamaan tai sillai, et ois voinu tai tuntuu siltä että tai ite tajuaa sen niin selvästi, että turhaa heidän on niitä asioita siinä mielessä kertoo, koska he ite toivoo, että jotain konkreettista tapahtuu, eihän sitä niinku voikaan tapahtua. Semmonen. Hirveen vähän ihan muutamia semmosia yksittäisiä ihmisiä jää mieleen ja niitä tulee tuolla kadulla vastaan ja sitten saattaa niinku kasvot tunnistaa, että tuota oon käyny jututtamassa.

* Virpi:* Minkälaiset ihmiset sulla on jääny mieleen?

* Sirkka:* No tota pari hankalaa tapausta on jääny mieleen. Haastateltava, joka oli päisssään ia haastateltava. ioka vritti tota lähennellä jälkikäteen. ei se siinä

haastattelutilanteessa, mutta myöhemmin tuli sitten päissään vastaan ja ei meinannu laskea mua hissiin kun olis halunnu mut kylään, kun mä olin samassa talossa menossa tekemään toista haastattelua. Niin hän ei meinannu laskea mua sinne hissiin, niinku ensinkään tai etenemään niinku siitä vaan että nyt tulet hänen luokseen kylään, et sen mä niinku muistan ja sitten tietysti. Kyllä nyt jää semmosia niinku positiivisia, että ne on antanu kaikenmaailman elämänohjeita ja sit sillee niinku sillee pirteitä, positiivisia, niin niistä jää, mutta hirveen vaikee on erottaa oikeestaan semmosia niinku yksittäisiä ihmisiä, koska mulla on ollu niitä niin paljon, et mä oon tässä projektissa nyt tähän mennessä nyt tehny niitä yli 90 ja mä olin viime syksynä yhdessä toisessa tutkimuksessa mukana psykan laitoksen kautta niin siinä mä tein 100. Et niitä on ollu kerta kaikkiaan niin paljon, et se aikalailla menee semmoseks massaks sitten kumminkin. ja siihen tulee semmonen rutiini tehdä se, mikä kyllä niinku helpottaa mun mielestä sitä. Mun mielestä se ei niinku laske sen tutkimuksen laatua sinänsä, jos vaan ite pitää sen, että tän tekee niinku hyvin, mut et se, et tulee semmonen rutiini mennä sinne. Et se ei oo mitenkään sillai niinku hankalaa oppii käsittelemään ihmisiä, saamaan ne niinku kertomaan ja saamaan ne vastahakoiset ihmiset sulamaan, et se tulee siitä et niitä tekee kauheesti.

* Virpi:* No mites sulla?

Tilda: No mie oon tehny vähemmän näitä, mut kyllä siinä aika nopeesti rupes tulemaan sellanen tunne, että on jotenkin hanskassa se homma. Ettei ollu niinku enää yhtään epävarma olo, kun meni sinne. Ehkä päällimmäiseks on jääny sellanen tunne siitä et semmonen hyvä ja positiivinen tunne, että niinku stereotypiat on ruvennu karisemaan tässä matkan varrella. Että vaikka mie oon pitäny itteeni kauheen ennakkoluulottomana ihmisenä ja kaikkee kyllä mulla oli semmonen tietty semmonen kuva päässä, että minkälainen on semmonen perusvanhus. Sit kun niitä on tullu niinku ihan ihan niinku sellasia, jotka harrastaa lavatanssia ja sitten toisaalta semmosia, jotka ei pääse sängystä ylös, mniin kyllä ne on ruvennu siinä niinku karisemaan. Että se on jääny niinku myönteisenä kokemuksena.

Sirkka: Ja hirveen paljon sieltä niinku, et se on just tota samaa mitä sä oot sanonu, et hirveen paljon on yllättäny se et miten vireitä ne on, et miten paljon ne niinku harrastaa ja tekee ja siis tekevät ihan jotain fyysisesti raskaita hommia vielä, että se ei oo pelkästään, tietysti suurin osa on niitä, et ne käy jossain jumpassa tai laulaa tai posliininmaalausta tai jotain tämmöstä, mutta saattaa olla, että ne jotain risusavottaa häärii kesämökillä ja ja jollakin oli vielä hevosia, joita se niinku hoitaa ja valmentaa, että tämmösiä. Et se on niinku oikein yllättäny, miten hyväkuntosiakin ihmisiä niissä on. Ja pirteitä sillälaililla. Et sen niinku ite huomaa, et tä sillälaililla jos menee, et käy päivällä kattoo huonokuntosia ihmisiä, niin paljon väsyneempi on itekki kun tulee sieltä ulos, mutta tietysti ne on itekki, haastateltavat on itekki virkeitä ja ne tekee puolesta niin itekki kun lähtee sieltä paikasta ulos niin on paljon virkeempi, vaikka olis menny samaan aikaan.

Tilda: Se oli jännä, et se toimi myös toisin päin, et vaikka oli ite väsyny ja tai joku semmonen, et ei nyt jaksaskaan niin se se toinen niinku aistii sen heti. Tai oon huomannu et ne on ruvennu väsymään paljon nopeemmin, jos on ite niinku sillee, ettei jaksas.

Virpi: Onko sulla sama kokemus?

Vieno: Oikeestaan kyllä, et sanotaan just tää pirteys että, monethan ottaa suurinpiirtein loukkauksena et tarviisittekste jotain uusia apuvälineitä tai jotain et no en mä mitään tarvii, et siis, eikä tarvita ei kodinhoitajii ei mitään, et kun on niin hyväkuntosia ja semmosia virkeitä että suurinpiirtein tuntuu et tyhmältä kysyy että tarvitaanko jotakin. Et monethan sit sanoo, et ei nyt ainakaan vielä, mut eihän sitä sit tiedä muutaman vuoden päästä, et minkälainen kunto on mut et, et kyl tosiaan on hyvin positiivista kokemusta vaikka mäkin oon tehny paljon vähemmän ku sinä, et ne ...

Sirkka: Mut varmaan ne suurinpiirtein samat kokemukset tulee niinku pienestä määrästäkin, et ei se niinku siitä oo muuttunu, et.

Vieno: Joo vaikka niitä näkee sitten enemmän, et tosiaan, et on sitte sellasia, et sanotaan et ihmiset ottaa sen hyvin eritavalla, siis et jotkut ottaa sen niinku, mut hyvin vähän on tämmösiä negatiivisia siin mieles et mut on ollu joitakin, jotka on et ne ottaa, et mitäs tänne tuut utelemaan, että. Ykskin mies suuttu siitä kun kysyttiin, et montaks tuntii yössä nukkuu, niin hän otti, et ei hän mekään, sitte sulta tulla kyslemään, kun sä oot vanha että nukukko yöllä vai päivällä ja kuinka paljon. Ja hän otti sen niinku, et luokitellaanko siellä sitten laiskaksi, jos nukkuu paljon. Ja sit hirveesti sitä yritettiin siinä sitten puida, että eihän se ole mitään tämmöstä utelemista et tää on ihan yleistä, et paljonko ihmiset yleensä nukkuu, et ei niinku mitenkään negatiivises mieles. Ja sit taas on tällasia, jotka on hirveen onnellisia, ilosia ja niinku sullakin, et luulee että sä voit nyt antaa niille jotakin. Et tällasia, et ihanaa, kun meistä pidetään huolta, et siis niinku kokee sen sellaseks et kun sinne mennään ja kysellään tämmösiä asioita, niin ihanaa, että musta huolehditaan. Ja ykskin tällanen mummo oli hirveen hirveen tota ihana siin mieles, että että hän sano siinäkin koherenssilomaketta täyttäsään, että kun siinä on jotakin arvottomuuden kokemusta, tällasta, et sano et ei ei hän nyt varmaan kovin arvoton ole, koska säkin tänne oot tullu tai sillee, et hää koki et hän on tärkeä. Koska hänelt tullaan tämmösii asioita kysymään, et on niinku sillainki laidasta laitaan, et toiset kokee, et ihanaa et kun tullaan kysymään ja toiset sit taas vähän et mitäs tällasii udellaan. Että noi, miehissä on enemmän näitä, jotka ei haluais sit oikeen vastata.

Tilda: Mie oon huomannu tuon saman.

Vieno: Joo, et naiset on yleensä ja hyvin tarkkoja selittämään kaikki ja kaikkia juttuja, mut miehet on vähän sellasia, et ne ei niin välittäis välttämättä. Tai jos vastaavatki niin ei milellään sit niin hirveen paljoo haluu antaa itestään niinku enempää naiset kertoo monta kertaa kaikkee muutakin siinä niinku samaan syysyn, mutta miehet on vähän semmosia lyhytsanasempia.

Tilda: niin joo, mie oon kyllä huomannu sen kanssa, et miesten kanssa kestää paljon vähemmän aikaa.

Virpi: Mites teistä tuntuu, et teidän sukupuoli vaikuttaa tähän tilanteeseen? Että te ootte naisia.

Tilda: No se on aika paha paikka sanoa vaikka onko sukupuolieroja...

Vieno: Kyllä Kyllä miehille nimenomaan, et se on ihan totta, et naisen kanssa keskustele luonnollisemmin tai siis naiset ehkä kertoo meille niinku luonnollisemmin sitä hommaa.

Sirkka: Mä oon taas sitä mieltä, että on etu, että on naishaastattelijä, koska haastateltavat jossain määrin samastaa meidät tohon terveydenhuoltohenkilökuntaan, terveydenhoitajiks tai sairaanhoitajiks tai tämmösiks tai vähän niinku sinnepäin ja että hirveen monta kertaa odottavat, että mä selvästi tiedän jotain oireita ja niin ja näin on kysely neuvoja lääkitykseen tai vitamiineihin tai mitäs mun nyt kannattais tässä tehdä ja sinähän se tiedät nämä. Niin siinä mielessä se on niinku etu, et ne helpommin saattaa ajatella, kun menee nuori nainen sinne, et se on joku tämmönen niinku ammatti-ihminen, jolle on helpompi kertoa. Mun mielestä se on siinä niinku se.

